

BİYOGRAFI

20.YY. SEÇKİN İSLAM DÜŞÜNÜRLERİ

ŞANKİTİ

mana
YAYINLARI

20. YY. SEÇKİN İSLAM DÜŞÜNÜRLERİ

İLİMYURDU YAYINCILIK: 126

Biyografi

ISBN: 978-605-6712-43-2

Kitabın Adı

20. YY. SEÇKİN İSLAM DÜŞÜNÜRLERİ

2. Baskı: Ekim 2020

Kitabın Orjinal Adı

Hıratü'l Ukulî'l Müslime fı'l Karnî'l Işrin

Yazan

Muhammed b. el-Muhtar eş-ŞANKİTİ

Çeviri

Hülya AFACAN

İç Düzen

İlimyurdu Yayıncılık

Kapak Tasarımı

www.LimraAjans.com

Baskı-Cilt

Enes Basın Yayın ve Matbaacılık Ltd. Şti.

Litros Yolu Fatih Sanayi Sitesi No: 12/210 Topkapı/İstanbul

Tel: 0212 501 47 63 Sertifika No: 45822

ilimyurdu

yayıncılık ve eğitim hiz. ltd. şti.

Molla Gürani Mh. Akkoyunlu Sk. No: 36 **Fındıkzade-** Fatih / İSTANBUL

Tel.: 0212 533 05 35 **Faks:** 0212 631 53 69

www.ilimyurdu.com info@ilimyurdu.com

Sertifika No: 45032

Bu eserin tüm yayın hakları İlimyurdu Yayıncılık ve Eğitim Hiz. Ltd. Şti.'ne aittir. Eleştirel makale ve dergilerde yapılacak kısa alıntılar dışında, bu kitabın bir kısmı veya tamamı, yayıncının izni olmadan yayınlanamaz

20. YY. SEÇKİN İSLAM DÜŞÜNÜRLERİ

Muhammed b. el-Muhtar
eş-ŞANKİTİ

Muhammed b. el-Muhtar eş-ŞANKİTİ

Araştırmacı-yazar Muhammed b. Muhtar Şankitî, 1968 yılında Kuzey Afrika ülkelerinden Moritanya’da dünyaya geldi. Klasik İslam ilimleri (hafızlık, fıkıh, fıkıh usulü ve nahiv gibi) eğitimini aldı. 1989 yılında Şeriat Fakültesi’nden mezun olduktan sonra, 1994’te başka bir fakültede dil eğitimini tamamlayarak Arapça, Fransızca ve İngilizce öğrendi. Daha sonra Amerika’nın Alabama eyaletindeki Güney Kolombiya Üniversitesi’nde iş idaresi üzerine mastır yaptı. Teksas Tech Üniversitesi’nde doktora programını tamamlayan Şankitî, *“Haçlı Savaşları’nın Sünni-Şii İlişkileri Üzerindeki Etkisi”* konulu tezini kitaplaştırdı.

Halen, Katar’ın başkenti Doha’da Katar Eğitim ve Öğretim Kurumu’na bağlı İslami Araştırmalar Fakültesi’nde araştırma koordinatörü olan yazar, monoteist dinler tarihi profesörüdür. Uzmanlık alanı fıkıh, siyaset fıkıhı ve stratejik araştırmalar, karşılaştırmalı dinler ve Arap-Amerikan ilişkileri olan Şankitî, aynı zamanda İslam edebiyatıyla da yakından ilgilenmiş; iyi bir şair ve düşünür olarak tanınmıştır.

Yazarın, farklı dillerde (Arapça-İngilizce-Türkçe...) bugüne kadar yayınlanmış eserlerinden bazıları şunlardır:

- Sudan’daki İslâmî Hareket: Hareket’in Stratejik ve Teşkilatlanma Düşüncesine Giriş
- Sahabe Arasındaki Siyasi Anlaşmazlıklar: Şahısların Konumu ve İlkelerin Üstünlüğü Hakkında Risale
- Siyasi Fetvalar: Davet ve Devlet Üzerine Diyaloglar (Yayınlarımız arasında çıktı)
- 20.yy. Seçkin İslam Düşünürleri (Yayınlarımız arasında çıktı)
- Divan / Ruh Doktoru (Şiir)
- Tekfir ve Teşhire Sapmadan Hasan Turabi’nin Görüşlerini Tartışmak
- Siyaset Fıkıhı /Yönetim İnşası ve Uygulamasında Siyasi Sünnet-Teşkilatta Başarı Kriterleri (Yayınlarımız arasında çıktı)
- Sünni ve Şii Hafızada Selahaddin Eyyubi
- Çileli Yolculuk / St. Augustine ve Gazali’de Ruhsal Dönüşüm Anı
- Oryantalizm ve Oxidentalizm / Edward Said ile Bernard Levis arasında
- İlk Amerikalıların Müslümanlar Hakkındaki Düşünceleri
- Abidullah / Amerika’daki ilk Müslüman Afrikalılar
- Haçlı Savaşlarının Etkisi Altında Sünni-Şii İlişkileri (Yayınlarımız arasında çıktı)
- Kur’an Filozofu / Muhammed Abdullah Draz (biyografi, Yayınlarımız arasında çıktı)
- İslam Medeniyetinde Anayasal Kriz / Büyük Fitneden Arap Baharına (Yayınlarımız arasında çıktı)

Düzenli olarak www.aljazeera.net adlı internet sitesinde yazan Şankitî’nin şu ana kadar 300’den fazla analitik makalesi yayınlandı...

Kitaplarının birçoğu MANA YAYINLARI tarafından Türkçeye kazandırılan yazarın diğer çalışmaları da yayınevimizden okurlara ulaşmaya devam edecektir.

İÇİNDEKİLER

MUHAMMED İKBÂL

HİCAZ NAMELİ ACEM ŞAİR.....9

MUHAMMED ABDULLAH DIRÂZ

BİR KUR'AN-I KERİM AŞIĞI.....21

MALİK BİN NEBİ

İSLAM MEDENİYETİ FİLOZOFU.....31

İSMAİL FARUKİ

BATI'DA DOĞU KAYGISI TAŞIYAN ADAM.....41

ALİYA İZZET BEGOVİÇ

UMUTLAR VADEDEN BİR HAYATIN SEHERİ.....51

MUHAMMED ESED

MİLLET-İ İBRAHİM'İ ARAYAN BİR
ARAŞTIRMACI.....61

MUHAMMED HAMİDULLAH

ÖMRÜNÜ İLME ADAMIŞ BİR DAVA ADAMI 79

SUNUŞ

Okuması kolay, içeriği yoğun olan bu makalelerde 20. yy'da yaşamış bazı seçkin Müslüman fikir adamlarını tanıtmaya, fikrî ürünlerini ve hayatlarının bilinmeyen yönlerini ortaya koymaya çalıştım.

Kitabı hazırlarken soğuk akademik bir üsluba, bilimsel atıflara bağlı kalmaktan ziyade okumayı, aynı zamanda ilim ve amelle donanmış bu önemli şahsiyetlerin hayatını anlamayı kolaylaştıran sade bir üslup kullanmayı tercih ettim.

20. yy'daki İslam âlimleri arasından bu yedi kişiyi seçerken şu üç ölçüyü dikkate aldım: Doğu ve Batı kültürünü, İslami tutum ve anlayışı, fikri derinlik ve ruhî aydınlanmayı kendilerinde toplamış olmak.

Niyetimiz her ne kadar yeni eklemelerle kitabı genişletmek ve önemli diğer

Müslüman âlimleri de katmak yönünde olsa da şimdilik bunun için vaktimiz yeterli olmadığı gibi gerekli kaynakları da temin edebilmiş değiliz.

Umarım bu makaleler İslam medeniyetini yeniden başlatmaya hazır Müslüman gençlerin, bu büyük şahsiyetlerin hayatlarına ve önemli fikirlerine aşina olmasına yardımcı olur. Gençlerin bu büyük âlimlerin kitaplarında bizlere miras bırakmış oldukları diğer eşsiz fikirleri ortaya çıkarmalarına ve hayatlarının merkezinde bir kalp gibi çarpmaya devam eden ibret alınacak hadiseleri araştırmalarına vesile olur.

İlim ve iman ehli bu büyük şahsiyetleri tanıtmayı bize nasip eden yüce Allah'tan hem bizleri hem de değerli okuyucuları sıdk makamında onlarla birleştirmesini dilerim. O Kerim olandır. Bütün hayırları lütfedecek olandır. O'nun ortağı yoktur.

Muhammet Bin Muhtar eş-Şankıtî
05 Şaban 1437 / 12 Mayıs 2016

MUHAMMED İKBÂL

HİCAZ NAMELİ ACEM ŞAİR

Filozof İbni Sina: “Allah’ım bana geniş bir ömür ver” diye dua ederdi. Yani üretimle dolu, bereketli bir ömür. Şair Muhammet İkbâl’in hayatında bu duanın gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Muhammet İkbâl, 1877 yılında Hindistan’ın Pencap bölgesindeki Siyalkot’ta doğdu. Ailesi geç dönemde Müslüman olmuş, seçkin Brahman bir aileydi. Babası çok dindar bir mutasavvıftı. İkbâl, İngiliz okulundan sonra Lahor’daki bir devlet fakültesinde okudu. Çok iyi derecede İngilizce ve Arapça öğrendi. İki lisans ve Felsefe alanında yüksek lisans diploması aldı. Lahor’da eş-Şarkıyye Fakültesi’nde siyaset felsefesi ve tarih dersleri verdi. Yazdığı şiirler Hindistan’daki edebiyat ve fikir dünyasını sarstı. 1905 yılında Avrupa’ya gitti. Eğitimine İngiltere’de Cambridge, Almanya’da Münih Üniversitelerinde devam etti. Burada felsefe doktora diploması ve avukatlık diploması aldı. 1908’de kısa sürede edindiği büyük bir ilmi birikimle Hindistan’a döndü.

İkbâl, Hindistan’a döndükten sonra bir süre avukat olarak çalıştı. Ancak şiir, siyaset ve felsefeye duyduğu ilgi avukatlık yapmasını engelledi. İngiliz sömürgeciliğinin gidişine ve Hint halkının kendi kaderini tayin edebilmesine yönelik işaretler ufukta görünmeye başlayınca Hindistan’daki İslami varlığı korumak için çalışan birçok örgüte katıldı. Hindistan kıtasında Müslümanların varlığını ve kimliğini koruyacak, miraslarının ve medeniyetlerinin silinip gitmesini engelleyecek bağımsız bir Müslüman devlet kurma fikrini ilk ortaya atan kişi İkbâl’dır. Bu fikri pratiğe döndüren başarılı siyasetçi Muhammet Ali Cinnah’ı yaptığı yazışmalar vasıtasıyla bu fikre ikna eden de odur. İkbâl, ilim ve amelle dolu bereketli bir yaşamın ardından 19 Nisan 1938 yılında bir fecir vakti hayata gözlerini yumdu. “Hindistan kıtasındaki Müslüman devlet” fikri ise vefatından yaklaşık on yıl sonra Pakistan’ın doğduğu gün hayat buldu.

Şiir ve Düşünce Deryası

İkbâl ardında nesir ve şiir kitaplarındaki eşsiz fikirler ve düşüncelerden oluşan engin bir deniz bırakmıştır. Kaleme aldığı dokuz Divan’da toplam on iki bin beyit vardır. Bunların yaklaşık yedi bini Farsça, beş bini Urduca’dır. “Cibril Kanadı”, “Do-

ğu'nun Mesajı", "Musa'nın Darbesi", "Hicaz Hediyesi", "Sırlar Ve Rumuzlar" divanlarından bazılarıdır. Yine hem Doğu hem de Batı felsefesine ne derece vakıf olduğunun göstergesi olan kitaplar da yazmıştır. Bu kitapların en önemlileri: "*İslam'da Dini Düşüncenin Yeniden Teşekkülü*", "*İran'daki Metafizik Düşüncenin Gelişimi*" dir. (*The Development of Metaphysics in Persia*). Bu iki kitap Arapça'ya çevrilmiştir. Aynı şekilde 9 divanı da Arapça'ya çevrilmiştir. İkbâl'in şiirlerinin belki de en güzel Arapça tercümeleri 50'li yıllarda Pakistan'ın Mısır büyükelçisi olan şair Abdulvehhab Azzam'ın ve âmâ olan Ezher Şeyhi es-Savi Şa'lan'ın tercümeleridir. Sonra da Suriyeli Edebiyatçı Züheyr Zaza'nın "Cibril Kanadı" adlı Divan'ın nesir çevirisinden oluşturduğu harika şiirlerdir. Bu makalede yer vereceğimiz şiirlerin çoğunu o şiirlerden seçeceğiz.

Kimliği Hindistanlı Yüreği Hicâzlı

Hindistanlı yazarlardan biri İkbâl'le alay ederek "İkbâl, Ganj Nehri'nin kıyılarında susamış ama Arap çöllerinde su arayan bir adamdır" der. Doğruyu göremeyen bu yazar çölün İkbâl nazarında "insanlığın İslam'ın tatlı suyundan kana kana içerek susuzluğunu giderdiği bir kaynak" mesabesinde olduğunu unutmuştur. Tıpkı İkbâl

için çölün; delikanlılığın, cesaretin, gözü pekliğin sembolü olduğunu unuttuğu gibi. Ki bu faziletler İkbâl'in çağrı yaptığı "kendine güven" felsefesinin ifadesidirler. Bakınız İkbâl azametiyle gurur duyan, çölüyle övünen "Şahin" kasidesinde ne diyor:

*"Ben çölün çocuğuyum ve zühttür
benim dinim,*

*Onlardır kanım canım, onlardır
karakterim.*

*Ne çiçeği bilirim ne de esen meltemi,
Ne de ızdırabını bülbülün akşam vakti.
Bahçeler -güzelliğiyle- çelse de akılları,
Onların güzelliği çelmez özgür ruhları.
Nerde kalır şerefim nerde kalır
onurum,*

*Ben açlıktan dolayı ızdıraba düşüp te
Bir güvercin yüzünden kırılırsa
gururum..."*

İkbâl, Hint kültürünün hâkim olduğu bir ortamda büyüdü. Sonra Batı kültürüne aşına Müslümanların çok az olduğu bir dönemde o kültürü bizzat kaynağından aldı. Bütün bunlar onun İslam'ın güzelliğine olan tutkusunu ve diğer hiçbir mesajın İslam'ın mesajıyla boy ölçüşemeyeceğine,

İslami aklın eşsizliğine yönelik inancını arttırdı. Bu konuda şöyle der:

“Bunca milletin hengâmesi içinde,

*Ezan-ı müslimden gayrı yok hiçbir
nâme.”*

İkbâl, gerek İngiltere’de öğrenciyken, gerek Almanya’da araştırmacıyken gerekse de İtalya’da turistken kalbi hep çölde, Hicaz’da ve onun dağlarındaydı. Ne Doğu’da ne Batı’da gezdiği hiçbir ülkede Hicaz toprakları kadar aklını çelen, kalbini büyüleyen hiçbir yer bulamadı. O tam bir Hak aşığı idi. İslam’ı ve onunla bağlantılı olan her şeyi sevdi. İslam tarihi ve kültürü ile olan bağlarından dolayı Arapları sevdi. Ancak vahyin indiği, Peygamber’in (s) yaşadığı topraklar olan Hicaz’a olan sevgisi diğer bütün sevgilerinden baskındı. Kimliği Hindistanlı ama yüreği Hicazlıydı. Bu duyguyu bir şiirinde şöyle ifade ediyordu:

“Ben aşkı dile dökemem lâkin,

Haremi Şerif’te gem vurmadım dilime,

Kim bilir yakaran kaç kişinin ihramı,

Benim nâmelerimle döküldü lime lime...”

Yine bir başka şiirinde şöyle diyor:

*“Duydukları şu gitarımın sesi yabancı
fakat nâmelerim Hicâzlıdır.”*

İkbâl'in hayattaki tek temennisi Haremi Şerif'in meşalelerinden bir meşale olmaktı. Bu konuda da şöyle diyor:

*“Kalbinden fetva iste, şeyhe değil ona sor,
Allah'ın haremi ehlinden boş kalsa da,
Sen onun meşalelerinden bir meşale ol.”*

İkbâl 21 Nisan 1938'de fenâ âleminden bekâ âlemine göç ederken Hicaz'a duyduğu müzmin sevdasını da beraberinde götürdü. Öyle ki son nefesinde dahi şu mısraları tekrar ediyordu:

*“Tükenen nefesler geri döner mi?
Hicaz meltemi yine eser mi?
Biliyorum hayatım bitmek üzere,
İlmu'l esrar yeni bir kalp bahşeder mi?”*

Allah'a Kulluk İzzeti

İkbâl'in hayat felsefesini üç kelimeyle özetlemek mümkündür: “Allah'a kulluk izzeti.” İkbâl bu fikri bazen “kralların zühdü” ve “güçlünün zühdü” terimleri ile ifade ediyordu. Kulluk onurunu iki parçada ele alıyordu: Birincisi “nefy-i zât” ikincisi “isbat-ı zât.” Nefy-i zat'tan kastettiği: Yaratılan ile olan ilişkilerle mutlak bir boyun eğiş ve tevazu idi. “İsbat-ı zat”tan kastı ise; Yaratılan ile ilişkilerde kendine gü-

venmek ve onurlu davranmaktı. Çünkü İkbâl'in nazarında "izzet" safi kendine güvenmek ya da başkaları karşısında b y k lenmek değildi. Aksine hem yaratanla hem de yaratılanla olan ilişkilerden mürekkep bir kavramdı. İkbâl, Müslümanlar arasında izzetin pek bulunmadığı zamanlarda hayatı boyunca diniyle gurur duyan bir Müslüman timsali olmuştur.        o Allah'tan başkasına kulluk etmeyi d ş k l k, zillet ve adilik olarak g rm ştur.

*"Sen Allah'ın kulusun... Öyle kal...
Deęiřmez h r..."*

*Tek Allah'tan istemek, kulluk izzeti
budur..."*

Kalp ve Sevgi Yolunda

İkbâl, büyük bir akla sahip, engin bir âlim timsali idi. Yedi dil öğrenmiş ve pek çok alanda uzmanlaşmıştı. İkbâl'in hissiyatı ve fikirleri nesirlerinden çok şiirlerinde kendini göstermişti. Her ikisinde de uzman olmasına rağmen kalp dilini akıl diline tercih ederdi. Bu yüzden fikirlerini şiirleri vasıtasıyla ifade etmeyi tercih etti.        fikir kupkuru mantıklı girizg hlar ve dolambaçlı yollarla akıllara nüfuz etmeye çalışırken, ruhî fırtınalar ve zekâ parıltılarından mütevellit şiir pervasızca kalplere giriveriyordu. İkbâl: *"Mantığın*

kuruluğu şiirin parıltısına galip gelemmez” derdi.

İkbâl, İslam’a tutunmanın esasının soğuk zihnî bilgi değil, kalbî muhabbet ve sevdâ olduğuna inanırdı. Çünkü sevgi bilgiden daha derin iz bırakır, kalp akıldan daha fazla hükmederdi. Müslüman “Allah’a kulluk izzeti” makamına nail olmak için soyut aklî bilgilerden ya da İslam tarihinden ziyade İslami bilgiyi yüreği ile hazmetmeye muhtaçtı. Soyut, zihnî kalıplara değil, etten, kandan hakikatlere muhtaçtı. İkbâl hiçbir zaman akıl ve kalp karşısında tarafsız kalmadı. Daima kalbe meyletti. Bu düşüncesini hayattaki kişisel tecrübesini yorumladığı şu şiirinde de ifade etmişti:

“Geçti İkbâl öylesine fikir yollarını geçti,

Sevgi yolu gelince yürek ona meyletti.”

İkbâl, kalp ve aklı çok güzel bir şekilde mukayese eder. Ona göre kalp sırların ve gerçeklerin deposudur. Akıl ise bunların ancak dış yüzlerine ulaştıran bir rehberdir. Ve der ki: “Müslümanın bugün ihtiyacı olan şey onu görme hastalığından kurtaracak olan basiret ilacıdır. Hidayetin kökeni ve rüşdün kaynağı;

Allah ve Resulü’nün sevgisi ile dopdolu olan mü’min kalbidir.”

*Basiret ilacı... İşte çare bu,
 Görme hastalığının keşif umudu,
 Başka nedir ki akıl ilimlerin cedeli,
 Zanların harbi ve recm-i nazardan?
 Kaderin daha yüce öylesine durmaktan,
 Onun ilk anlamı yolculuğu tatmaktır.
 İncinin sırrı sonsuz parıltısında,
 O olmazsa inci de sıradan taş aslında.
 Eğer fikir ateşi sönüp gittiye,
 Ne manası kalır ki kan aksa damarında?*

İkbâl'in sözünü ettiği kalp ve sevgi dilinin insanın dünyevi isteklerine boyun eğmesi ile alâkası yoktur. Aksine onun nazarında sevgi âlicenaplığın kardeşi, izzetin eş anlamlısıdır. Allah'ın dostu İbrahim'in (a.s) putları kırdığı esnada vücut bulan izzetin ta kendisidir.

Hür insanın ödülü ne meydır ne meyhane,

Ne rakkas ne rakkase...

*Yem olur avcılara uçmayı bilemeyen,
 Ve bulutlar üstüne çıkıp süzülemeyen.*

* * *

Sevgi ki sana yaralarını unutturur,

Onun emareleri sırrını ele verir.

İzzet ile göçmezsen sevginin manası ne?

Hayatın çoğu “ar” sa yaşamın anlamı ne?

Hicaz nameli acem şair... Allame Muhammet *İkbâl*'e Allah rahmet eylesin.

**MUHAMMED ABDULLAH
DIRÂZ**

BİR KUR'AN-I KERİM AŞIĞI

Dr. Muhammed Abdullah Dırâz 1894 yılında Mısır'da doğdu. İlim ve takva ehli bir ailede yetişti. Babası Şeyh Abdullah Dırâz, Ezher'in önde gelen âlimlerindendi. İmam Şatıbi'nin "El Muvafakat" adlı eserine şerh yazmıştı. Dırâz, on yaşına gelmeden Kur'an'ı ezberledi. 1928 yılında Ezher Üniversitesi'nde hocalık yapmaya başladı. 1936 yılında hacca gitti. Aynı yıl Fransa'daki Sorborn Üniversitesi'nden burs kazandı. Fransa'da 12 yıl kaldı. Bu 12 yılın tamamı büyük bir gayretle Batı kültürünü anlamaya, İslam ahlâkı ile öğrendiklerini karşılaştırmaya çalışarak geçti.

Sorborn Üniversitesi'nde doktorasını tamamladı. 15 Aralık 1947'de sunduğu "Kur'an Ahlâkı" isimli doktora tezi Lewy Massignon ve Levy Provencal gibi önde gelen Fransız müsteşriklerin büyük beğenisini kazandı. Bu uzun ilmi yolculuğundan döndükten sonra Âlimler Birliği'ne

üye oldu (1949). Mısır üniversitelerinin çoğunda dinler tarihi, tefsir ve ahlâk felsefesi dersleri verdi. Dırâz, 1958 yılında İslam Kültürü Konferansına katılmak için gittiği Lahor’da vefat etti. Mısır ve bütün İslâm âlemindeki büyük şahsiyetler ölümü ile yasa Büründü.

Fas Kökenli

Görünüşe göre Dırâz’ın ailesinin Fas’la fikir dünyası açısından bir yakınlığı vardı. Bunun sebebi belki de ailenin geleneksel olarak Maliki Mezhebine bağlı olmasıydı. Dr. Muhammed Dırâz’ın babası, Endülüslü fakih Ebu İshak Şatıbi’nin “ Muvafakat” adlı kitabını şerh etmişti. Dırâz da bu kitabın tahkikini yapmıştı. Sonra da yine Şatıbi’nin “el-İtisâm” adlı kitabı ile ilgili bir çalışma yapmış, “Sünnet Ve Bidat Arasındaki Denge” adlı kitabında “el-İtisâm”daki fikirlerin tecdidi için çalışmıştı. Ne var ki ömrü bu kitabı tamamlamaya vefa etmemiştir.

Dırâz, 20. yy’ın ortalarında Fransa’da eğitim gördüğü yıllarda Cezayirli filozof Malik Bin Nebi ile karşılaştı. Aralarında çok güçlü bir dostluk oluştu. Fikirleri büyük ölçüde benzeşiyordu. Özellikle de Kur’an çalışmalarının güncellenmesi konusunda hemfikirdiler. Dırâz, Bin Ne-

bi'nin "Kur'an Fenomeni" adlı kitabının girişinde bunu açıklamıştı. Bin Nebi'nin bu kitabındaki fikirlerle Dırâz'ın "Büyük Haber" ve "Kur'an'ı Kerim'e Giriş" adlı kitaplarındaki fikirlerdeki bu benzerlik 20.yy'daki bu iki Müslüman aydın arasındaki fikri yakınlığın bir başka göstergesidir. Aralarındaki bu yakınlık zamanla fikri boyutu aşarak kardeşliğe ve yoldaşlığa ulaştı. Dırâz -Fransa'daki öğrencilik ve oturma hakkını kaybetme pahasınabüyük bir cesaretle Kuzey Afrika ülkelerinin Fransa'dan bağımsızlığını isteyenlerin yanında durdu.

Umarım yazdığım şu satırlarla gerek ümmetin gerekse uğruna bağımsızlık mücadelesi verilen o ülkelerin halkı adına bu değerli âlime ve ailesine olan minnet borcumuzu kısmen ödemiş olurum.

Asi Ruh

Dırâz asi bir ruha sahipti. Çok önemli hocalar tarafından yetiştirilmişti. Mesela Katarlı Şeyh Abdullah El Ensari onlardan biridir. Zekâyı, yumuşak huyluluğu, tevazuyu, vefayı, cesareti, gözü pekliği, hakda ısrarcı olmayı, hitabeti ondan öğrenmişti. Omuzlarındaki Kur'ani mesajın kıymetini çok iyi idrak ediyor, nereye giderse gitsin ümmet kaygısını hep yüreğinde

taşıyordu. Hatta öğrencisi Allame Yusuf Kardavî onunla ilgili şöyle der: “Onunla ne zaman oturup konuşsak daima İslam’la ve Müslümanların dertleri ile meşgul olduğunu görürdük.” Onurlu bir insan oluşunun en iyi göstergesi Fransa’da ikamet ederken o yıllarda Fransa’nın işgali altında olan ülkelerin bağımsızlık mücadelesini desteklemesidir. Mısırlı devrimciler kendisine Ezher’e şeyh olmasını teklif ettikleri zaman Ezher’in akademik çalışmalarının siyasi sultadan bağımsız olması şartıyla teklifi kabul edeceğini söyledi. Devrimciler bunun mümkün olmadığını söyleyince teklifi reddetti. Kabul etmesi için gösterilen bütün çabalara ve ısrarlara rağmen kararından dönmedi.

Fikrî Sentez

Allâme Kardavî’nin deyimiyle Dırâz “hem Ezher hem de Sorbon çocuğuydu.” Hem İslam hem de batı kültürünü asıl kaynaklarından almış olmak ona fikirlerinde eşsiz bir sentez oluşturma imkânı vermişti. Pek çok kişi bu noktada aşırı durağanlıkla sürekli hareketlilik arasında gitgeller yaşarken o, yüzeysellikten uzak, oldukça iyi hazmedilmiş bir fikri yapı oluşturmuştu. Gazali, Hâkim et-Tirmizi ve Ebu Talip Mekki gibi Müslüman âlimlerin düşüncelerine derinlemesine vakıf

olduğu gibi Descartes, Kant, Bergson gibi Batılı felsefecilerin fikirleri konusunda da uzmandı. Bu fikri sentez sayesinde ki Dırâz, geniş bir ufka sahip olmuş, hassas incelemelerde bulunabilmiş ve doğru sonuçlara ulaşabilmiştir. Kur'an üslubundan aldığı büyüleyici bir belâgâta ve ikna edici delillere nail olmuştur.

Kur'an Aşığı

Dırâz'ın kişiliğinin en önemli özelliklerinden biri, ilmi ve ameli bütün eylemlerinin kaynağı olan yüreğinde taşıdığı Kur'an-ı Kerim aşkıydı. Tam bir Kur'an adamıydı. Onun sevgisi aklına ve yüreğine işlemişti. En büyük meşguliyeti Kur'an'dı. Ya okur, ya onun üzerine derin düşüncelere dalar ya da onunla namaz kılardı. Kur'an'a verdiği bu önemi bütün ilmi çalışmalarına da yansıtmıştı. Öyle ki özü ve mihveri Kur'an'a dayanmayan hiçbir eser kaleme almamıştı. Dırâz, Allah'ın kitabına duyduğu bu aşkı, asla dizginleyemedi. Kur'an ayetlerini dilinden düşürmez, Kur'an'ın her bir lafzının "inci tanesi" olduğunu söylerdi.

Dırâz, bıkmadan usanmadan Kur'an'ı Kerim'den her gün altı cüz okurdu. Kur'an'a öylesine saygı gösterirdi ki tefsir dersleri sırasında secde ayeti okuduğunda

hemen secde ederdi. Bu yüzden öğrencilerinden de dersten önce abdest almalarını isterdi. Lahor'daki İslam Konferansına giderken birlikte yolculuk yaptığı Şeyh Muhammed Ebu Zehra onula ilgili şöyle demişti: "Namazda bize imamlık yapardı. Sonra biz yataklarımıza çekilirdik o ise namaza ve Kur'an okumaya devam ederdi. Onu ne zaman görsem ya Kur'an okuyor ya da namaz kılıyordu."

Orta Yol

Şeyh Dırâz, orta yolda olan İslam imamlarından biriydi. Günümüz İslam düşüncesinin yolunu şaşırdığı hatta kaybolduğu birçok önemli meselede izlediği metot, yapmış olduğu değerlendirmeler de orta yolda oluşunun delilidir. Bunlar; akıl ve nakil, sünnet ve bidat, cebr ve ihtiyar, savaş ve barış, ilim ve din gibi konulardır. Dırâz'ın bu konulardaki değerlendirmelerini Allah'ın izni ile yakında çıkacak olan özel bir çalışmada ele aldım. Burası meseleyi ele almak için uygun değil. Ancak akıl ve nakil konusundaki düşüncelerine ışık tutması açısından bazı sözlerini burada aktarabilirim.

"Hayır ve şerri birbirinden ayırma yetisi vahiyden önce insan nefsine ilham edilmiştir. İlahi kanun (vahiy), insanın fıt-

ratında var olan ahlâki kanunu tamamlar. Bu tamamlanma, insanı hak ve hayırdan ayıran şüpheler ya da şaşkınlık ve sıkıntıya götüren zulmetle bozulmaya yatkın olan insan fıtratı için zorunludur.”

“Vahiy nuru olmazsa insanoğlu hayır ve şerrin tarifi konusunda bitmez tükenmez tartışmaların içine düşer.”

“Duygular nasıl ki duygularla güçlenirse, akıllar da akıllarla güçlenir.”

“Beşeriyet tarihi insanoğlunun haddi hududu olmayan düşüşlerine, arayışlarına şahit olmuştur. Budizm’in Nirvana’sından alın da Yunan felsefesindeki Stoacılığa kadar. Bütün bu arayışlar göstermektedir ki vahiy nuru ile fıtrat nuru daima başa baş olmalıdır. Tıpkı fıtrî kanunu yaratan ve şer’i kanunu indiren Allah’ın dilediği gibi.”

Keşf ve Tecdid

Dırâz’ın yenilikçi bir bakış açısıyla ele almadığı hiçbir çalışması yoktur. Ancak bu bakış açısı kendini en çok Kur’an üzerine yaptığı çalışmalarda gösterir. Dırâz’ın bu alanda yeni iki ilim ortaya çıkardığını söylemek hiç de yanlış bir tespit olmaz. “Kur’an Ahlâkı”, “Kur’an’ın Kaynağı”. “Kur’an’ın Ahlâk Düsturu” adlı kitabı birincisine yönelikti. “Büyük Haber” ve

“Kur’an’ı Kerime Giriş” adlı kitapları ise ikincisine yönelikti. Dırâz daha önce kim-
senin yürümediği bir yolda yürüdüğünün
ve bu iki ilmin tesisi için çalışması gerek-
tiğinin farkındaydı. Dolayısıyla bu alan-
daki çalışmalara büyük katkıları olmuş-
tur. Yaptığı çalışmalar büyük çabaların ve
derin fikri sancıların bir ürünüdür. Bunu
ancak onun kitaplarını okuyan ve içlerin-
deki derinlik ve samimiyeti keşfedebilen-
ler anlar.

Dırâz’ın Kur’an ilimlerindeki bu yeni-
likçi çalışmaları izlediği metotta da ken-
dini gösterir. İslam âlimleri Kur’an’ı Ke-
rim’in gücüne vurgu yaparken dilindeki
ve belâgatindeki esaslardan başlamayı
alışkanlık edinmişti. Ama Dırâz, Kur’an
mesajı üzerindeki çalışmalarına mantıki
ve tarihi açıdan incelemelerle başladı. Bu,
geleneksel yöntemlerden farklı yeni bir
yöntemdi. Sonuç olarak Kur’an’ı gelenek-
sel Arap bağlamından evrensel bir bağla-
ma taşıdı.

Kur’an filozofu olan Muhammet Ab-
dullah Dırâz’a Allah rahmet eylesin...

MALİK BİN NEBİ

İSLAM MEDENİYETİ FİLOZOFU

SÖMÜRGEÇİLİĞİN KARŞISINDA

Müslüman düşünür Malik Bin Nebi 1905 yılında Cezayir’de orta halli bir ailenin çocuğu olarak doğdu. Babası Tebessa şehrinde sıradan bir memurdu. Annesi ev hanımıydı. Ancak ailesi çok dindar ve onurlu bir aileydi. Malik “*Asrın Şahidi*” adlı anılarında anne tarafından dedelerinin –Fransız işgali sırasında kızlarının Fransız askerlerinin eline düşmesinden korkarak– nasıl Cezayir’e ve Tunus’a göç ettiklerini anlatır. Ninesinin anlattıkları Malik için Fransız sömürgeciliğinin işlediği suçları, İslam akîdesine ve Arapçaya sarılmanın önemini anlادığı bir pencere gibiydi. Ailesinin sufilik ve ıslah hareketleriyle olan bağlantısı da onun ayrıca ıslah, kalkınma ve yenilik meselelerine önem vermesine neden

olmuştur. Bir keresinde hocanın ücretini ödeyebilmek için yatağını rehin veren annesinin Kur'an-ı Kerim öğrenmesi için gösterdiği bu gayret de içindeki Kur'an sevgisini derinleştirmiş ve "Kur'an Fenomeni" adlı kitabında müsteşriklere karşı Kur'an'ı müdafaa sancağını yüklenmişti.

Malik, Cezayir'de hem medresede hem Fransız okulunda okudu. Sonra İslam Enstitüsü'nden mezun oldu. Eğitimini Fransa'da tamamladı ve 1935 yılında mühendis oldu. Doğrusu Malik kendi kendinin öğretmeniydi. Eşsiz bir Kur'an aşkı ve ilim azmine sahipti. Bu aşk ve azim bilgisinin en önemli kaynaklarındandı.

Doğu ile Batı Arasında

Filozofumuz Fransa'da geçirdiği otuz yılın ardından 1956'da Mısır'a gitti. Kahire'de Arapça bilgisini derinleştirdi. O zamana kadar ağırlıklı olarak Fransızca konuşuyor ve yazıyordu. Malik -Dr. Adbussabır Şahin'in en önemli kitaplarından bazılarını mükemmel bir şekilde tercüme etmesiyle Mısır ve Şam'ın ileri gelen âlimleri tarafından tanındı. Abdunnasır ile bağlantı kurdu. Yönetim kendisine aylık bağlayınca yedi yıl boyunca kendini kitap yazmaya ve konferanslara verdi. O Kahire'deyken şanlı Cezayir devrimi ger-

çekleştı. Bunun üzerine Malik sadece bu devrim üzerine yazmaya başladı ve bu konuda pek çok yazı kaleme aldı. 1963 yılında Cezayir’e dönünce Yüksek Eğitim Müsteşarlığı, Cezayir Üniversitesi Müdürlüğü, Yüksek Eğitim Müdürlüğü gibi akademik makamlarda görev aldı. Ancak fikri çalışmalara vakit bulabilmek için 1967 yılında istifa etti. 31 Ekim 1973 yılında vefat edinceye kadar fikri çalışmalarına devam etti. Ardında yaklaşık otuz kitaptan oluşan muhteşem bir miras bıraktı. Şu ana kadar yirmi tanesi yayınlandı. Ancak bazıları henüz yayınlanmadı. En önemli çalışmalarını şöyle sayabiliriz: “*Kur’an Fenomeni*”, “*İslam Dünyasının Görünümü*”, “*Kalkınmanın Şartları*”, “*İslam Dünyasındaki Düşünce Sorunu*”.

Alçak Gönüllü Bir Devrimci

Faslı Allame Dr. Abdusselam El Heras –Mısır’da Malik Bin Nebi ile aynı evi paylaşan arkadaşlarından biri– Malik’in kişisel ilişkilerinde ve yaşamında tevazu sahibi bir kişi olduğunu şöyle ifade ediyor: “Malik Bin Nebi bizimle birlikte oldukça sade bir hayat yaşardı. Yazdığı kitaplar karşılığında para almaya başlayınca ev masraflarından kendi payına düşeni öderdi. Biz de onun payını kendimizinki gibi hesaplardık. Bizim dediğimizi kabul eder,

bunda bir sakınca görmezdi. “Size yardım edeyim mi?” diye sorardı. “Hayır” derdik. Bize çok güvenirdi...”

Malik, taşıdığı ilmin sorumluluğunun bilincinde, onurlu bir insandı. Bazen çok sinirli olduğu anlar olurdu. O zaman arkadaşları sakinleşinceye kadar yanına yaklaşmazlardı. Ama sakin olduğu zamanlar arkadaşlarına karşı çok yumuşak huylu, vefalı ve merhametli olurdu. Herras onun hakkında şöyle diyor: “Onun saygıyla andığım davranışlarından biri Kahire’deki evde bana veda etmeyi reddedişidir. Lisans eğitimimi tamamlayıp Fas’a dönme-ye karar vermiştim. Beni uğurlamak için Pordsaid Limanı’na kadar gelmekte ısrar etmişti.”

Reform Yolunun Kandili

Malik Bin Nebi’nin reformist çalışmalarını iki alanda toplayabiliriz: Kur’an araştırmaları ve Reform düşüncesi. Malik -”Kur’an Fenomeni” adlı kitabını ithaf ettiği Dr. Muhammed Abdullah Dırâz ile paralel olarak Kur’an çalışmalarında bu mesajın sağlamlığını kanıtlamak alanında yeni bir yöntem uyguladı. Kullandığı yöntem Kur’an’ın dilsel tahlilinden ziyade tarihi ve mantıki tahliline dayanıyordu. Malik, kitaplarının çoğunu reform alanında yazdı.

Malik, çağdaş İslam düşüncesinin tecdidi ve 19. yy'ın sonlarından beri reform hareketlerinin istifade ettiği kaynağın arındırılması meselesine büyük katkılarıda bulunmuştur. Öyle ki onun kullandığı bazı kavramlar tüm dünyada bilinir hale geldi. Mesela “sömürgecilik” ve “sömürülebilirlik” arasındaki ilişkiyi, yine “ölü fikirler” ile “öldüren fikirler” arasındaki bağı duymayan var mıdır? Aynı şekilde İslam medeniyetinin merhaleleri ile ilgili olarak yaptığı “Ruhsal Evre/Yükseliş, Akıl Evresi/Yayıma, Çöküş Evresi sınıflandırmasını bilmeyen var mıdır?

Malik Bin Nebi, Müslüman toplumdaki krizin aslında bir yöntem krizi olduğunu düşünüyordu. Ona göre Müslümanların karşı karşıya olduğu en önemli sorun kalkınma sorunuydu. Bu yüzden toplumsal değişim teorisini eylem ilkesine göre şekillendirdi. 20. yy'ın başlarında ortaya çıkan bazı ıslah hareketlerini kadim kelimelerine uygun olarak soyut meselelerde ifrata, ama tarihin seyri ile hızla gelişen bilimsel düşünce konularında tefrite düşmeleri dolayısıyla eleştirdi. Bu yüzden söz konusu hareketler misyonlarını ve tarihi rollerini kaybettiler. “Müslüman asla akîdesinden kopmadı. Hep mü'min olarak kaldı... Ama akîdesi eylem kabiliyetini kaybetti... Çünkü toplumsal ışığını kaybetti. Dolayısı ile mesele Müslümana zaten sahip olduğu

akîdesini öğretmek değildir. Asıl önemli olan bu akîdeye kaybetmiş olduğu eylem kabiliyetini geri kazandırmaktır. Başka bir ifade ile mesele; Müslümana Allah'ın varlığını ispatlamak değil, kendi varlığının farkına varmasını sağlamaktır.”

İnsanın Özünü Değiştirmek

Malik Bin Nebi, Muhammet Abduh ile Muhammet İkbâl'in metodlarını karşılaştırdığında iki ekol arasındaki farkı keşfetti. İslami sorunları soyut zihni çerçevede ele alan kelim ekolü ve insanın özünü ve toplumsal çevresini değiştirmeyi hedefleyen eylem ekolü. Bu konuda Malik şöyle diyor: “Muhammed Abduh önderliğindeki ıslah ekolü kelim dili tarafından şekillenmiş. İkbâl ise farklı terimlerle şekillendirmiştir. İstenilenin Allah'ı bilmek değil ondan daha kapsamlı bir şekilde Allah'a ulaşmak olduğunu söylemiştir. Talep edilen kelami bir kavram değil, sonsuz hakikati ortaya çıkarmaktır. Onun tabiri ile “Bu yüce zatın tecellisidir.” “Dolayısıyla Abduh önderliğindeki ekolün salih davetçiler yetiştirmeye yönelmekten ziyade yetenekli uzmanlar mezun etmeyi hedeflemesinde şaşılacak bir şey yok.” Yetenekli bir uzman herhangi bir kaygı ya da misyon taşımaz çalışma planına göre cedel yakıtı tedarik eder.

Malik Bin Nebi'ye göre ıslah ekolü İslamî cemiyetlerin gidişatını daha olumlu şekilde etkileyebilir. “Eğer, Muhammed Abduh’un usulü ile Cemaleddin’in görüşlerini bir araya getirmek üzere düşüncelerini düzenleyebilir, parçaları birleştirebilirse. Bu durum sadece akîdevi ilkelerin ıslahından çok daha iyi bir yola ulaşmayı sağlayacaktır.”

İkbâl, Malik’ten daha önce mü’minlerin Ku’ani tefekkür ve ilmi bir metotla sorgulama yapmazlarsa ne keşften ne de Keşşaf’tan bir fayda göremeyeceğini söyler. Nitekim “Divan”ında şöyle der:

*“Bir can ki nasiplenmez, faydalanmaz
Kur’an’dan,*

*Ne keşf kâr eder ona ne tad alır
Keşşaf’tan.” (Cibril Kanadı)*

İkbâl, Malik ve onlar gibi Müslüman entelektüellerin üzerinde ittifak ettiği bu teşhisin sırrı -ki İkbâl bunu Zemahşeri’nin *Keşşaf*’ı ile sembolize etmiştir- İslam’ın temel problemlerini sun’i olanlardan ayırmasıdır. Müslümanların tarihi tecrübesi de göstermektedir ki -Malik’in tabiriyle- “Cedeliciler hakikatin değil delillerin peşindeydiler.” Bu demektir ki “kelam ilmi dinin toplumsal görevi meselesiyle ilgilenmemiştir.” Oysaki şu an Müslüman toplumdaki krizin özü budur. Toplumu bu

krizden kurtarabilmek için çağdaş ıslah hareketleri ortaya çıkmıştır. Kelam ilmi ise netice itibarı ile insana ne ilmi ne de ameli herhangi bir fayda sağlamayacak gaybi meselelerle oyalamıştır.

Allah (c.c) Malik Bin Nebi'ye rahmet eylesin...

İSMAİL FARUKİ

BATI'DA DOĞU KAYGISI TAŞIYAN
ADAM

Prof. Dr. İsmail Raci el-Farukî, 1921 yılında Filistin'in Yafa şehrinde doğdu. İslami eğitimine babasının gözetiminde evde ve mescitlerde başladı. İlk ve ortaokulu Fransız Dominican Okulları'nda bitiren Farukî, 1941'de Beyrut-Amerikan Üniversitesi'nde felsefe dalında lisans derecesi aldı. Siyonist devlet kuruluncaya kadar, İngiliz yönetiminde el-Celil bölgesinin valiliğini yaptı. Bir süre Filistin direniş güçlerine katıldıktan sonra eğitimini tamamlamak üzere Amerika'ya giderek yüksek lisans ve doktorasını tamamladı. Yüksek lisansını 1949 yılında İndiana Üniversitesi'nde, doktorasını ise 1951 yılında Harward Üniversitesi'nde "Hayır Nazariyesi: Değerlerin Metafizik ve Epistemolojik Yönleri" başlıklı tezi ile tamamladı. Amerika'da Batı felsefesi, Yahudilik ve Hristiyanlık dinleri ve tarihleri üzerinde uzmanlaşan Farukî İslam'da da bilgisini derinleştirme ihtiyacı hissetti. Bu yüzden Mısır'a gitti ve 1954-1958 yılları

arasında dört yıl Mısır el-Ezher Üniversitesi'nde okudu. Sonra yeniden Batı'ya döndü ve Amerika'da McGill Üniversitesi'nde ders verirken bir yandan da Yahudilik ve Hristiyanlık araştırmalarına devam etti. Çalışmalarını "*Hristiyanlık Ahlâkı: Hakim Fikirlerinin Metodik Ve Tarihi Tahlilî*" isimli kitabında topladı. 1961'de Karacî'de İslami İlimler Enstitüsü'nün kurulmasına katkıda bulunmak için Pakistan'a gitti. Sonra ABD'ye dönen Farukî, 1963-1964 yıllarında Chicago Üniversitesi'nde, 1964-1968 yıllarında Syracuse Üniversitesi'nde doçentlik yaptı. Daha sonra Temple Üniversitesi'nde karar kıldı ve 1968'den şehit edildiği yıl olan 1986'ya kadar orada kaldı.

İhanete Uğramış Bir Elçi

Elçileri öldürmemek eski kralların geleneklerinden biriydi. Bu siyasi örfü yiğitlik ve saygınlık göstergesi kabul ederlerdi. Ancak Müslüman Doğu'nun Hristiyan Batı'ya gönderdiği elçi İsmail Farukî ihanet ve suikastla öldürüldü. Farukî, Doğu'da gördüğü haksızlıkların sancısını yüreğinde taşıyarak Batı'ya gelmişti. Ne var ki orada da İsrail zulmünü kendini beklerken buldu. 18 Ramazan 1406 (m. 27 Mart 1986)'da bir gece İslam sanatları ve mimarisi uzmanı olan eşi Dr. Lamia Farukî ile

birlikte evlerinde bıçaklanarak öldürüldüler. Filistin davası konusunda dimdik durduğu, Siyonist ideolojinin kirli çamaşırlarını ortaya döktüğü, Amerikan toplumunda İslam'ı yaymak için çalıştığı için ve etnik kökeninden dolayı öldürüldü. O öldü ama fikirleri ölmedi. Aksine daha da artarak yürümüş olduğu o dikenli yolu “zâlimin yüzüne hakkı haykıranların yolu” haline getirdi.

Yürüyen Ansiklopedi

Farukî tam bir Müslüman âlim timsali idi. Felsefe, tarih, dinler tarihi gibi birçok alanda uzmandı. Arapça, İngilizce ve Fransızca'yı ana dili gibi biliyor ve her üç dilde de yazıyordu. 1972'de Farukî'yi evine akşam yemeğine davet eden Profesör Cemal Berzenci, davette Farukî'nin çeşitli dinlerin temsilcileri önünde bir saat boyunca konuştuğunu söyler. Konuşmanın sonunda bir papaz elini kaldırır ve “bu akşam Hristiyanlıkla ilgili son otuz yılda edindiğim bilgilerden fazlasını öğrendim” der. Farukî ardında 25 kitaptan, yüzden fazla araştırma ve akademik makalelerden oluşan güzide bir fikri miras bırakmıştır. Müslüman aklın özgürleştirilmesi ve İslami düşüncenin tecdidi konularında İngilizce olarak yazdığı kitaplarının büyük kısmı hâlâ tercüme edilmemiştir.

Arapçaya çevrilen az sayıda kitabından biri “İslam Kültür Atlası”dır. Farukî dinler tarihi alanında pek çok uzman yetiştirmiştir. Farukî’nin tecdid çalışmaları dört ana başlık altında toplanabilir: İslam Medeniyeti, dinlerin mukayesesi, bilginin İslamileştirilmesi ve Siyonizm fenomeni.

İslam Medeniyeti

İslam medeniyeti alanında Farukî ve eşi Lamia çok kapsamlı ve çok kıymetli bir eser yazdılar. “*İslam Kültür Atlası*”. Kitabın önsözünü kaleme alan Dr. Hişam Talip’in de dediği gibi “bu kitap anne babasız yetim” olarak doğmuştur. Çünkü kitap henüz matbaadayken Dr. İsmail ve eşi şehit edilmiştir. Yaptıkları çalışmaların ve cihatlarının bir şahidi olarak bu kitabın çıkması Allah’ın bir nimetidir. Kitap, Farukî ve eşinin olgunluk dönemindeki düşüncelerinin özü mahiyetindedir. Farukî’nin ölümüne dair yazdığı yazıda Pervez Mansur’a “Âlim’in mürekkebi zâlimin kılıcından daha güçlüdür” dedirten belki de bu kitaptır. Kitap zamanı ve mekânı aşan geniş ufkuyla göze çarpar. Farukî’nin dinler tarihi -özellikle de Yahudilik ve Hristiyanlık hakkındaki engin bilgisi, eşi Lamia’nın İslam sanatları ve mimarisindeki köklü tecrübeleri sayesinde çift bu alanda meşhur olan eserlerde

dahi bulunmayan çok geniş bir bakış açısı ortaya koymayı başarmıştır. Kitabın yazımında farklı bir metod izlemişler, kitabı; medeniyetin doğduğu ortam, onun etrafını kuşatan tevhidi cevher, kendini ifade etme şekli ve onunla ortaya çıkan oluşumlardan meydana gelen dört eksen üzerine oturtmuşlardır.

Dinlerin Mukayesesi

Farukî bu alanda yaptığı çalışmalar kapsamında “*Dünya Dinleri Tarihi Atlası*”nı hazırlamıştır. Atlas’ta İslam dinine özel bir bölüm ayırmış, bu bölüme yazdığı girişte de İslami mesajın büyüklüğünü, diğer dinler karşısındaki üstünlüğünü, diğer tüm dinlerin getirdiği faziletlerin hepsini kendinde nasıl topladığını, akla ve mantığa önem verdiğini anlatmıştır. “*Hristiyan Ahlâkı*” adlı kitabında ise Hristiyanlığın kendi ilk kaynakları vasıtasıyla bu dinin tarihi ve teorik temellerini çürütmüştür. Mc Gill Üniversitesi’ndeki pek çok rahip, okurların kalbindeki Hristiyanlık inancını sarstığı gerekçesiyle kitabın yayınının yasaklanmasını istediler. Farukî’nin dinler bahsinde kaleme aldığı diğer kitaplarından bazıları ise şunlardır: “*İslam ve Diğer Dinler*”, “*Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam Arasında Diyalog*”. Ayrıca “*Büyük Asya Dinleri*” kitabının yazımına iştirak etmiş-

tir. Tüm bunların yanı sıra “*Tevhid Teorik ve Pratik Gereklikleri*” gibi İslamî içerikli kitaplar da kaleme almıştır.

Bilginin İslamileştirilmesi

Farukî bilginin İslamileştirilmesi projesi çerçevesinde sosyal ve beşeri bilimleri İslami bir formda yeniden yapılandırmak için teorik esaslar belirlerdi. Böylece söz konusu bilimler Müslümanların özgüvenlerini, kimliklerini, dinlerini ve kültürlerini önüne katıp sürükleyen bir selden ziyade İslam kültür denizine zenginlik katan birer nehre dönüşebilirdi. Farukî çağdaş Müslümanların düşünce yapılarındaki, eğitim sistemlerindeki ve onları harekete geçirecek olan muharrik unsurun bulunmayışı hususundaki sorunları tespit etti. Eğitim sisteminin geleneksel dini eğitim ve modern eğitim karması iki başlı yapısını eleştirdi. Çünkü bu sistem sonuçta, taklitten başka hiçbir konuda başarılı olmayan yarım yamalak, zihni karışık bireyler yetiştiriyordu. Bunlar da ancak ya göçüp giden atalarını ya da kültürleri ve dinleri bizden farklı olan Avrupalıları taklit ediyorlardı. Oysaki bütün üniversitelerde -hangi branşta olduklarına bakmaksızın-İslami karakteri ağır basan bir İslam Medeniyeti dersi vasıtasıyla tek bir eğitim sistemi oluşturmak gerekiyordu. İslami

ilimlerde uzman olan kişiler de kendilerini geliştirip çağdaş bilimsel gelişmeler düzeyinde fikir üretebilmek için modern beşeri bilimlere tam anlamı ile vakıf olmalıydılar. Farukî, Dr. Abdullah Hamit Ebu Süleyman'la birlikte günümüz Müslümanlarının çok ihtiyaç duyduğu sentez kültürünü planlayan ve tasarlayan bir merkez olması için Uluslararası İslami Düşünce Enstitüsü'nü kurmuştu.

Siyonizm Fenomeni

Farukî, Siyonizm'i tanıtmak adına "*İslam ve İsrail Sorunu*", "*Yahudilikte Siyonizm'in Temelleri*" ve "*Yahudilikte Çağdaş Cemaatler*" adlı derin araştırmalar içeren üç kitap yazdı. Yahudilik ve Batı medeniyetinin gelişimi konularında uzmandı. Siyonizmi tarihi akış içine yerleştirdiğinde gördü ki Müslümanlar bugün düşmanları olan İsrail'i hiç de doğru tanımıyorlardı. Nitekim onu sadece Batı sömürgeciliği ya da Haçlı savaşının tekrarı olarak algılıyorlardı. Oysaki İsrail bunlardan çok daha fazlasını ifade ediyordu. İsrail'in doğuşunu ise şu üç önemli fikir bazında değerlendirdi: Hristiyanlıktaki "İlk günahın ontolojik intikali", "Yahudilerin eşitliğini sağlamak için Avrupa aydınlanma çağının vaadlerinin gerilemesi" ve "Yahudilikteki ırkçılığın merkezi konumu." Böylece Ya-

hudilerin kökleri Avrupa'dan söküldü ve Filistin'e dikildi. Üstelik sırtındaki bütün yüklerle birlikte. Ne var ki bunu yapmakta çok geç kalındı. Bu, Yahudi problemini nihai olarak bitiremeyen, geçici, kısır bir çözüm oldu. Batı Hristiyanlığı bu problemi bugün tarih sahnesinde yeniden ilerleyen büyük bir ümmeti göz ardı ederek çözemezdi.

Batı'da Doğu kaygısı taşıyan şehit İsmail Farukî'ye Allah rahmet eylesin.

ALİYA İZZET BEGOVİÇ

UMUTLAR VADEDEN BİR HAYATIN
SEHERİ

Saygın siyaset adamı ve düşünür Aliya İzzet Begoviç 1925 yılında Bosna'nın kuzeybatısındaki Bosanskru-
pa şehrinde dünyaya geldi. Ailesi İslam tarihinde Balkanlar'da köklü bir yere sahipti. Annesi, takvalı bir kadındı. Oğlunun kalbine İslam sevgisini o yerleştirdi. Begoviç daha çocuk yaşlarında Kur'an'a özellikle de Rahman Suresine aşık oldu. Lise yıllarında arkadaşları ile beraber "Müslüman Gençler Kulübü"nü kurdu. Daha sonra bu kulüp gelişerek bir hayır ve kültür derneğine dönüştü. Aliya İzzet'in de hukuk öğrenimi gördüğü Saraybosna Üniversitesinden çok sayıda öğrenci kulübe katıldı. İkinci Dünya Savaşı sırasında dernek çok önemli toplumsal yardımlarda bulundu. Nazi Almanyası Yugoslavya'yı işgal edip orada faşist cumhuriyeti kurunca "Müslüman Gençler Kulübü" bu faşist cumhuriyeti boykot etti. Bunun üzerine rejim kulübe baskı uygulayarak yasal haklarını elinden aldı. Aliya İzzet avukat

olunca Almanca, Fransızca, İngilizce gibi temel Avrupa dillerini iyi derecede öğrenmeye çalıştı. Aynı şekilde sosyal bilimler, İslam düşüncesi ve edebiyat alanında sarfettiği özel çabalar sonucunda bu ilimlerde derin bilgilere vakıf oldu ki bu noktadaki bilgisine başta “*Doğu ve Batı Arasında İslam*” ve “*Özgürlüğe Kaçışım*” adlı kitapları olmak üzere verdiği eserler de şahittir.

Kızıl İlerleyiş Meydan Okuyan Adam

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Josip Tito’nun liderliğindeki Komünist Parti Yugoslavya’da yönetime gelince Müslümanların çektiği eziyetler daha da arttı. Tito, İslam’a karşı baskıcı bir politika izledi. Birçok Müslüman lideri tutukladı ve büyük kısmını idam etti. Ama devrimci bir karaktere ve açık bir siyasi dile sahip olan Müslüman Gençler Kulübü üzerindeki baskı diğerlerinden daha fazlaydı. Komünist rejim kulübün iki bin üyesini tutukladı ki onların içinde İzzet Begoviç de vardı. Begoviç 1949’dan 1954’e kadar beş yıl hapiste kaldı. Hapisten çıktıktan sonra 1962 yılında avukat olarak çalışmaya başladı. İslami fikir çalışmalarına ise Yugoslavya’daki Müslüman Âlimler Derneği’nin çıkardığı “Tekvin” dergisinde yazdığı yazılar vasıtasıyla devam etti.

İzzet Begoviç'in dergide yazdığı makaleler 1981 yılında "*İslami Manifesto*" adı altında kitaplaştırıldı. Kitap anti Komünist içeriğe sahip olduğu gerekçesiyle Komünist rejimi çok kızdırdı. Özellikle de kışkırtıcı adından dolayı. Çünkü kitabın adı 1848 yılında Karl Marks ve Fredrich Engels'in çıkardığı ve Komünist hareketin İncil'i haline gelen "*Komünist Manifesto*"ya karşı çıkışı ifade ediyordu.

İzzet Begoviç 1983 yılında göstermelik bir mahkemede yargılandı ve on dört yıl hapse mahkûm edildi. Komünizmin hapishanesinde çileli bir beş yıl daha geçirdi. 1989'da Komünist rejimin çöküşüyle mahkemesi tekrar görüldü ve beraat ederek hapishaneden çıktı. Yeni açılım havasında tekrar siyasi çalışmalarına başladı. Siyasi parti kurdu. 1990'dan 2000 yılına kadar on yıl süreyle Bosna Cumhurbaşkanı'nı kazandı. Ve nihayet ardında silinmez izler, unutulmaz hatıralar bırakarak ahirete intikal etti.

Medeniyetin Barbarlığını Yeneni Adam

Komünizmin yıkılışıyla Bosna Müslümanları sevinerek iyimserliğe kapıldılar. Yıllardır ülkelerinin üzerine doğmasını bekledikleri hürriyetin şafağında olduklarını zannettiler. Ne var ki eskisinden çok

daha kötü, çok daha kanlı yeni bir düşman baş gösterdi. Balkanlar'da eskiden meydana gelen Müslüman Türklerle Hristiyan Slavlar arasında yaşanan çatışmaların gizli kininden hareketle Yugoslavya'da İslam'ın kökünü kurutmak için çalışan Sırp Faşizmi... Avrupa yurtlarını savunmak için Müslümanların eline herhangi bir silah ulaşmasını diye uygulanan ambargoda Sırplarla ittifak etti. Müslümanlar soykırım yaşarken bazı Avrupa yöneticileri ise Avrupa'da kurulabilecek bir İslam devleti tehlikesini tartışıyorlardı! Bu ölüm kalım savaşında halkına önder olma görevi Aliya İzzet'e düştü. Savaş Bosna'nın istiklâli ile sonlandı. Ama Srebrenitsa ve diğer şehirlerde büyük kurbanlar verilip kan gölleri oluştuktan sonra.

Aliya İzzet, mütevazı ve hikmet sahibi bir bilgeydi. Hapiste tahrik ve aldatmalara karşı direndi, hapisane dışında da zorluklara karşı sabretti. İlimle ameli, fikirle davaya bağlılığı bir arada yürütürdü. Çok zeki ve çok cesurdu. Ancak onun için cesaret daha önemliydi. "Halk zekâ değil, cesaret şarkısını söyledi... Çünkü cesaret daha az bulunur" derdi. Karşılaştığı en büyük sıkıntılar karşısında dahi Aliya İzzet, en büyük düşmanına karşı bile kin beslemeyen o büyük yüreğin sahibi adam olarak kalabildi. Kendisini anlatırken söylediği şu sözler çok doğrudur: "Ben nefret

etmem, sadece darılırım”, “Kimseyi küçümsediğimi hatırlamıyorum.” Hiçbir zaman adaleti intikam olarak görmedi. Ona göre adalet mazlumların üzerinden zulmü kaldırdıktan sonra affederek işleri yoluna sokmaktı. Bu konuda şöyle derdi: "Zulmü yok etmenin tek yolu müsamaha / bağışlamaktır... Her adalet yeni bir zulüm değil midir?" İşte bu geniş akıl ve bu büyük yürekle Aliya İzzet, dünyanın gözü kulağı önünde halkını yok etmek isteyen medeniyetin barbarlığını mağlup etti.

Hürriyet Aşığı Mahkûm

Aliya İzzet Begoviç diktatörlüğü en büyük düşmanı olarak gördüğü gibi aşığı olduğu hürriyeti de insanlığın özü olarak görürdü. Ona göre düşünme yetisi beşeri varlıktaki gücün kaynağı, hürriyetin membaıdır. O hürriyet ki hiçbir maddi güç onu almaya kadir değildir. Hapishane- de olduğu günlerde şöyle yazmıştı: “Konuşamadım, ama düşündüm. Ve bu imkânı sonuna kadar kullanmaya karar verdim.” Komünist yönetim onunla İslami ilkeler ve hürriyet üzerine pazarlık yaparak kandırmak istemişti ancak sadece red ve direnişle karşılaştı. Hapishanede gizlice tuttuğu defterine şunları yazmıştı: “Bugün 27 Şubat 1987. Sakin bir gündü. Sabah hapishane idaresine çağrıldım. Bu beni tedirgin

etti çünkü ziyaret vakti değildi. Görüşme odasına gittiğimde Leyla ve Sabina'yı (kızları) sevinçli bir ifadeyle beni beklerken buldum. Ben daha kapıdan girer girmez kötü hiçbir şey olmadığını anlatmaya çalıştılar. Bosna Cumhuriyeti Af Komisyonu Başkanı Nikola Satajonoviç'in affedilme mi önerdiğini ve serbest bırakılacağımı söylediler. Bu işe aracı olan kişi Leyla'nın okul arkadaşı, o günlerde Af Komisyonu Sekreteri olan Zıdravko Joriuchc'de dilekçeyi yazmış. Metni okudum ama imzalamadım ve hapishaneye geri döndüm." Begoviç'ten kendisini hapsedenlerden af dilediğini, siyasetten ve kamu işlerinden uzak duracağına dair söz verdiğini gösteren bir belgeyi imzalamasını istemişlerdi. Begoviç bu talebi reddetti ve karşılığında iki yıl daha hapiste kaldı.

Hapishane çilesi ona çok şey öğretti. Mahkûmiyeti esnasında bazı hatıralarını yazar ve yazdıklarını gardiyanlardan saklardı. Bu anılarını daha sonra "Özgürlüğe Kaçışım" adlı kitabında yayınladı. Anıları ne kadar sağlam bir imana, ne kadar keskin bir zekâyâ ve hayatı ne derece iyi anladığına delil gibidir. Hatıraları arasında şu iki cümle yer alır: "Hapishanenin öğrettiği bilgi için, son derece acı veren bir bilgi, denebilir." "Mahkûmlar iki şeyden muzdariptir. Yer darlığı ve zaman bolluğu."

İnsanlık Mesajının Taşıyıcısı

Aliya İzzet Begoviç tam bir Müslüman-
dı. Geniş bir ufku vardı. Eserlerini incele-
yen onun sahip olduğu genel kültür kar-
şısında hayrete düşer. Felsefede, dinler
tarihinde, hukukta, edebiyatta ve resimde
uzmandı. Kitaplarındaki dipnotlar, alıntı-
lar ve yorumlar Doğu ve Batı'nın düşünce
dünyasına şaşırtıcı derecede vakıf oldu-
ğunun, okuduklarını eleştiren, sistematik
bir akla sahip olduğunun delilidir. Haz-
medilmeyen bilginin sahibi için yük oldu-
ğunu, böyle bir bilginin "marifet" olarak
isimlendirilemeyeceğini düşünürdü. "Aşı-
rı bilgi yaratıcı düşünceyi boğar... İnsan-
-bir sistem ya da görüş sahibi olamadan-
birçok alanda bilgi sahibi olabilir... Eğitim
görmüş pek çok kişi hakiki marifetle ta-
nınamadan göçüp gitmiştir. Ne kadar iyi
olursa olsun düzenleyeni olmayan bilgi yı-
ğını, yığın olarak kalmaya mahkumdur."

Aliya İzzet Begoviç, kitapları vasıtası-
yla gerek İslami gerekse insani düşünceye
büyük katkılarda bulundu. En önemli ki-
tapları:

"Doğu Ve Batı Arasında İslam", "Özgür-
lüğe Kaçışım" ve "İslami Manifesto"dur.
İzzet Begoviç, İslam'ın mesajının insanili-
ğine, günümüz insanının ona çok muhtaç
olduğuna yürekten inanmıştı. İslam insa-

nın ufkunu kapatan, görüşünü engelleyen kör maddecilikle insanı hayat mücadelesinden kopmaya ve yenilgiye sürükleyen total manacılık arasında orta bir yol belirlemiştir. Aliya İzzet'in ifadesi ile "İslam üçüncü yoldur." O insanı iki parçaya ayırmaz. Aksine onu dengeli bir şekilde yönlendirir. Onu sonlu olan vakıası ile sonsuz olan ufku arasında durmaya kadir kılar.

Bu İslam'ın en önemli niteliğidir. Aliya İzzet'e göre İslam'da kamil insan "aziz" değil hayattaki rolünü, sosyal misyonunu yerine getiren güçlü mü'mindir. Eğer İslam'ı hakkıyla anlarsak böylesi bir mü'minin "aziz"den daha üstün olduğunu görürüz. Masum meleklerin hata işleyen Âdem'e secde etmelerinin arkasındaki sır işte budur.

İmanı ve insani ufkuyla medeniyetin barbarlığını mağlup eden Aliya İzzet Begoviç'e Allah (c.c) rahmet eylesin.

MUHAMMED ESED

MİLLET-İ İBRAHİM'İ ARAYAN BİR
ARAŞTIRMACI

Muhammed Esed'in uzun hayatı ve zengin ruhî yolculuğundaki en önemli şey Yahudi bir düşünür olmasına rağmen Millet-i İbrahim'i aramakta ısrar etmesidir. Ta ki onu tarihin aldatmacalarından arınmış, zamanın dokunamadığı taptaze hali ile İslam'da buluncaya kadar. Sonrasında ise uzun ve bereketli ömrü boyunca ümmetine karşı vefakâr bir şekilde bu dinin taşıyıcısı oldu.

Muhammed Esed, 1900 yılında Ukrayna'nın Lemberg şehrinde doğdu. O günlerde Ukrayna Avusturya İmparatorluğu'nun bir parçasıdır. Anne ve babası onu Leopold Weiss olarak isimlendirdi ve İslam'a girinceye kadar bu isimle tanındı. Ailesi Tevrat ve Talmud eğitiminde derin bilgiye sahip Yahudi bir aile idi. Ataları arasında Yahudilikte otorite olmuş din adamları vardı. Muhammed Esed, aile geleneğine uygun olarak sıkı bir Yahudilik eğitimi aldı. İbranice ve Aramiceyi daha

çocukluğunda öğrendi. Daha sonra felsefe ve edebiyat eğitimi alacağı Viyana'ya gitti. Yirmi yaşına geldiğinde ise Alman gazetelerinden birinde gazeteci olarak çalıştığı Berlin'e gitti.

1922 yılında Esed, amcasını ziyaret etmek için Filistin'e gitti. Orada meşhur Frankfurter Zeitung gazetesi için muhabirlik yapmaya başladı. Bu iş ona bir yandan Arap ülkelerini dolaşma bir yandan da Batı'ya Doğu'nun bilinmeyen sosyal hayatını ve kültürel zenginliklerini aktarma fırsatı verdi. Bazı makaleleri 1924 yılında "Doğu'nun Romantik Olmayan Yüzü" isimli bir kitapta toplandı. Ne var ki bildiğim kadarı ile bu eser şu ana kadar Arapçaya tercüme edilmedi. (Bu eser İlhami Gümüş çevirisi ile Mana Yayınları tarafından Türkçeye kazandırılmıştır, ç.n.)

Muhammed Esed, Filistin'de Milleti İbrahim'i ve mirasını keşfetmeye başladı. Avrupa Yahudisi olan Esed, Filistin'e Avrupa'dan göç eden Yahudiler ile Kudüs'ün yerlisi olan Arap asıllı Yahudiler arasında çok büyük fark olduğunu görmüştü. Yazdığı bir makalede eski Kudüs sokaklarında dolaşarak insanların yüzlerini dikkatle incelediğini ve nasıl bir hayat yaşadıklarını anlamaya çalıştığını ifade etmişti. İşte bu gezileri sırasında İbrahim'in şahsiyetinin Arapların simalarında, çehrelerinde mü-

şahhas olduğunu fark etmişti. Evet, onlar gerçekten İbrahim'in öz çocuklarıydı. Kendi mensup olduğu sömürgeci Avrupa Yahudileri ise uzun zaman önce İbrahim ile aralarındaki bağ kopmuş olan yabancı, evlatlıklar mesabesindeydiler. Filistin ve Mısır'da geçirdiği bu yıllar Muhammed Esed'in Doğu ile ilgili tecrübe kazanmasını sağlamış, sonsuza kadar ona eşlik edecek Arap sevgisi böylece yüreğine yer etmişti.

Mekke'ye Giden Yol

Ailesinden kendine kalan köklü Yahudilik mirasına rağmen Muhammed Esed, Yahudiliğinin dar çerçevesinin, yerinde duramayan atılımcı ruhu ile ahenk içinde olmadığını fark etmişti. Yahudiler, ırk üstünlüğü adına dini millileştirmişlerdi. O kadar ki kâinatın yüce yaratıcısı, Yahudi kültüründe sırf ırkî bir fikre dönüşmüştü. Tanrı, bütün ırklar arasında sadece tek bir ırkın kaderi ile ilgilenir olmuştu. Bu ırk da tabii ki İbranilerdi. Muahmmmed Esed'in ifadesi ile "kâinatın yaratıcısı diğer bütün varlıkların hayatını, seçilmiş bir halkın varlığına ve ihtiyaçlarına göre şekillendiren bir kabile tanrısına dönüşmüştü." Esed'i hayatın anlamını ve İslam'da var olan insani değerleri araştırmaya iten şey belki de Yahudi akîdesine hâkim olan bu

dar ırkçı eğilimden duyduğu hoşnutsuzluktu.

İslam Muhammed Esed'in kalbine 1926 yılında Berlin'deyken girdi. Tekasür Suresi'nin tercümesini okuyordu. Sure'yi okuduktan sonra edindiği intibai şöyle kaleme dökmüştü: "Bu, Arap yarımadasında yaşamış olan bir adamın hikmeti olamaz. Kur'an'ın sesi Muhammed'in sesi olmaktan çok çok daha güçlü bir ses." Esed, Müslüman oluşunun hemen ardından kendisi ile birlikte Müslüman olan ilk eşi Eliza ile hacca gitti. Hac farizasını eda ettikten birkaç gün sonra eşi vefat etti. Esed ise din kardeşleri ile birlikte kalmayı, kalbine dokunan bu akîdenin zaferi için, gönüllü olarak mensubu olmayı seçtiği bu ümmetin yükselişi için çalışmayı tercih etti.

Esed'in İslam'ı, Batı'nın karanlığı içinde bir an parıldayan bir doğu romantizmi değildi. Zaten Esed de romantik bir adam değildi. Bu yüzden de ilk kitabı "Doğunun Romantik Olmayan Yüzü" ismi ile çıktı. Hayatın anlamını ve erdemlerini arayan soylu bir kişiliği vardı. Aradığını İslam Milleti'nde bulunca bütün kalbi ile iman etmiş, Arapların yüce ahlakını / üstün meziyetlerini görünce de onları içtenlikle sevmiştii. Onun Müslüman oluşu hayatın anlamı ve amacını anlamak üzere kuru-

lu bilinçli bir karardı. Bu konuda şunları yazmıştı: “Müslümanların arasında uzun süre yaşadığım için Müslüman olmadım. Tam aksine İslam’a girdiğim için onların arasında yaşamaya karar verdim.” (*Mekke’ye Giden Yol*, s. 20).

Muhammed Esed bu şekilde Arap yarımadasında altı yıl yaşadı. Bu süreçte Arapça bilgisini güçlendirdi ve İslam kültürüne hayran kaldı. Gerek Nefd Çölü gerekse de başka yerlere yaptığı yolculukları, bu yolculuklar sırasında yaşadığı maceraları etkileyici kalemi ile “*Mekke’ye Giden Yol*” isimli kitabında bir bir anlattı. Söz konusu kitabı burada “İslam’a Giden Yol” olarak da tercüme edebiliriz. Esed, Kral Suud b. Abdulaziz ve oğlu Prens Faysal ile de tanıştı. Daha sonra Suudlu eşi Münira ile evlendi. Ondan, şu an New York Üniversitesi’nde profesör olan meşhur antropoloji âlimi Talal Esed isimli bir oğlu dünyaya geldi.

Esed Çöl Aslanı İle

Muhammed Esed’in kişiliğini, İslam ümmetine ve inancına olan derin bağlı- nı, sağlam duruşunu yansıtan etkileyici unsurlardan biri de büyük mücahit Ömer Muhtar’la görüşmek için Hicaz’dan Libya’ya yaptığı zor ve tehlikeli yolculuktur.

Hicaz'da kaldığı günlerde Senusî Şeyhi Ahmet Şerif ile tanıştı. Şeyhin asaleti ve faziletine hayran kaldı. Senusî ile ilgili düşüncelerini şöyle ifade etmişti: “Arap yarımadasında tanıştığım hiç kimseyi Seyid Ahmet kadar çok sevmedim. Çünkü onun gibi kendini bu derece ideallerine adayan tek bir kişi bile yoktu. Vatanı Libya uğruna 30 yıl boyunca savaştıktan sonra vatanına giden bütün yollar yüzüne kapatılmış bir sürgündü. Hiç kimse Kuzey Afrika'da sömürgeci yöneticilerin uyuklarını bu kadar uzun süre kaçıramamıştı.” (Mekke'ye Giden Yol, s. 253-254)

Şerif Ahmed es-Senusî, Muhammed Esed'den Libya'ya gitmesini ve Şeyh Ömer Muhtar'la görüşmesini, son demlerinde olan cihad hareketinin ne durumda olduğunu yakından görüp incelemesini, ayrıca bu hareketi yeniden canlandırmak ve desteklemek için neler yapılabileceğine dair öneriler sunmasını istedi. Bu talebin sonunda ne kadar yüce bir hedef olduğunu hisseden Esed hiç tereddüt etmeden teklifi kabul etti. Daha sonraki dönemlerde Ömer Muhtar'a bağlı güçlerin hürriyet ve tıpkı sahabenin yaptığı gibi İslami bir hayat için savaştıklarını yazacaktı. “Acı ve sert mücadelesinde bu harekete yardım etmek –sonuç ne kadar belirsiz olursa olsun– benim için tıpkı namaz kılmak gibi zorunlu bir işti.” (Mekke'ye Giden Yol, s. 268).

Muhammed Esed; döküntü, ahşap bir gemi ile Kızıl Deniz'i geçtiği, develerin sırtında Libya ve Mısır çöllerini aştığı maceralı bir yolculuğun ardından Şeyh Ömer Muhtar ile tarihi bir görüşme yaptı. Kitabında bu görüşmeye şu ifadelerle yer verdi: "... Çok geçmeden Ömer Muhtar geldi. Toynakları kumaşla sarılmış küçük bir atın üzerindeydi. İki yanında ikişer adam duruyordu. Arkasından da diğer adamları onları izliyordu. Kendisini beklediğimiz kayalığa gelince adamlarından biri atından inmesi için Ömer Muhtar'a yardımcı oldu. Daha sonra öğrendiğime göre görüşmemizden yaklaşık on gün önce bir çatışmada yaralanmıştı. Parlayan ay ışığının altındaki görüntüsünü şu an bile çok net bir şekilde gözümde canlandırabiliyorum. Orta boylu, sağlam yapılı bir adamdı. Sakalları kısa ve kar gibi bembeyazdı. Derin izlerle kaplanmış yüzü oldukça kederliydi. Derin bakışları vardı. Gözlerinin etrafındaki kırışıklıkları inceleyen biri bu gözlerin başka şartlar altında olsa nasıl pırıl pırıl gülümseyeceğini görebilirdi. Ne var ki şu anda sadece karanlık, elem ve cesaretle doluydular..." (Mekke'ye Giden Yol, s. 270).

Senusî ve Esed, Libya'da bir köşeye çekilmiş olan bu cihad hareketini yeniden canlandırmak için hareketi el-Kefra Bölgesi'nde toplamayı ve harekete Mısır'dan

silah yardımını yapmayı planlamışlardı. Ne var ki Esed Libya'ya vardığında el-Kefra düşmüş, faşist İtalyanlar Mısır-Libya sınırındaki geçitleri ele geçirmiş, boydan boya dikenli tellerle çevrelemişlerdi. Esed ve Ömer Muhtar iki gün boyunca cihad hareketini nasıl kurtarabilecekleri hususunda kafa yordular, ama nafile... Görünüşe göre Ömer Muhtar da batmak üzere olan cihad hareketinin sonunu tahmin ediyordu. Her ne kadar cesareti kırılmasa ve azminden bir şey kaybetmese de durum buydu. Nitekim konuşmaları sırasında misafirine şöyle demişti: “Oğlum, şu bir gerçek ki biz artık ömrümüzün sonuna yaklaşıyoruz... Savaşıyoruz çünkü ölünceye ya da düşmanları kovuncaya kadar dinimiz uğruna savaşmak boynumuzun borcudur. Bundan başka seçeneğimiz yok. Hepimiz Allah'tan geldik ve Allah'a döneceğiz.” (Mekke'ye Giden Yol,

277). Muhammed Esed, Libya'daki savaşın yakın gelecekte yenilgiye uğrayacağını anlayınca Ömer Muhtar'a hayatını kurtarmak için kendisi ile birlikte Mısır'a gitmesini önerdi. Orada Libya cihad hareketini yeniden kurabilirlerdi. O günlerde Mısır'a İngilizler hükmediyordu ve İtalyanlarla araları hiç de iyi değildi. Bu kötü ilişkilerden istifade ederek İngilizlerle bir köprü kurmaya çalışabilirlerdi. Ancak Ömer Muhtar, zafer kazanıncaya ya da

ölünceye kadar vatanında, kendine tabi olan mücahitlerle birlikte kalmakta kararlıydı. Böylece Muhammed Esed geldiği yoldan aynı şekilde geri dönmek zorunda kaldı. Tabii ki dönüş yolu güllerle donanmış değildi. İtalyanların gözetim kuleleri arasına çekilmiş olan dikenli teller arasından geçmek zorundaydılar. Ömer Muhtar'ın mücahitlerinden bir grupla birlikte teller arasından geçerken askerler tarafından fark edildiler. Nihayetinde dikenli telleri aşmışlar, ancak bu sırada çıkan çatışmada beş şehit vermişlerdi. Bu ziyaretten sekiz ay sonra Ömer Muthar esir düştü ve faşist İtalyanlar tarafından şehit edildi.

Endülüs'e Dönüş

Esed, Arap yarımadası ve Kuzey Afrika'da İslam'a yardım için büyük bedeller ödedikten sonra Hint Kıta'sındaki Müslümanlara yardım etmeye yöneldi. Böylece Müslüman Doğu'daki İslam ülkelerini gezmeye başladı. İran'a, bölünmeden önce Hindistan ve Afganistan'a gitti. Afganistan'da şair Muhammed İkbâl ile görüştü. İkbâl'deki fikrî dehayı, İslam davasına olan derin bağlılığını gördü. İkbâl, kurulacak olan İslam devletinin (Pakistan Cumhuriyeti'nin) fikrî alt yapısının oluşturulmasına yardımcı olması için Esed'i

orada kalmaya ikna etti (Mekke'ye Giden Yol, s. 14). Muhammed İkbâl'in vefatı ve Pakistan Devleti'nin kurulmasının ardından Muhammed Esed, Pakistan vatan-daşı oldu. İslami Yapılanma Kurumu'nun başkanlığını yaptı. Anayasanın fikrî temellerini attı. Bu fikirler "İslami Yönetim Metodu" isimli kıymetli kitabının teorik temellerini oluşturdu. Sonra Dışişleri Bakanlığı'nda Pakistan'ın diğer İslam ülkeleri ile ilişkilerini düzenleme görevini üstelendi. Ardından Newyork'da Birleşmiş Milletler'de Pakistan temsilcisi olarak görev aldı. Birkaç yıl sonra İsraililerin Esed'in eskiden Yahudi oluşuna güvenile-rek 1950'li yılların başlarında yürüttüğü Pakistan BM temsilciliğini suiistimal etmeye çalıştıklarını fark etti. Ne var ki Esed'in kendini tamamen İslam'a adanmış olduğunu, kendi menfaatlerine hizmet edecek şekilde onu kullanmanın mümkün olmadığını görmeleri uzun sürmedi. 1952 yılında Mekke'ye Giden Yol isimli kitabını yazmak üzere BM Pakistan temsilciliği görevinden istifa etti. Böyle güzel bir kitabın çıkmasına imkân sağlaması açısından değerlendirildiğinde bu istifa kararı oldukça isabetliydi.

Muhammed Esed 1955 yılında İspanya'ya gitti. Hayatının kalanını orada Amerikalı Müslüman eşi Poula/Hamide Esed ile birlikte geçirdi. Bu dönemde bütün vak-

tini hayatının projesi olan Kur'an'ın İngilizceye çevirisi ve tefsirine ayırdı. Bu çalışmasını *Kur'an Mesajı* ismi ile yayınladı. Bu çalışma Kur'an'ın oldukça sağlam bir çevirisiydi. İçindeki yorumlar yazarının ne kadar geniş bir bilgiye sahip olduğunun, Kur'an manalarına ve Arapçanın inceliklerine ne derece nüfuz ettiğinin göstergesi idi. Nitekim Amerikan-İslam İlişkileri Konferansı de "Bir Milyon Kur'an Meali Dağıtım Kampanyası" için bu tercümeyi tercih etti.

Muhammed Esed, 90 yılı geçen uzun bir ömrün ardından 1992 yılında vefat etti ve Gıranada'da defnedildi. Ömrünün son baharını asıl vatanı Avrupa'da geçirirken Gıranada'daki İslam medeniyetinin izlerini incelemek en çok sevdiği şeylerden biriydi. 2008 yılında Viyana Belediyesi BM binasının karşısındaki bir caddeye Muhammed Esed Caddesi ismini verdi. Doğu ile Batı arasında bir köprü kurmak için çalışan, nihayetinde dünya vatandaşı haline gelen Esed'i manevi hemşehrısı kabul etti.

Bir Canda İki Dost

Muhammed Esed, Avrupa kültüründe hakim olan insanın madde ve ruh arasında parçalanması anlayışına tahammül edemedi. Onun bu duyguları Celaleddin Rumi'nin Mesnevi'sindeki şu mısralarında ifadesini buluyordu:

*Ruhumla bedenim arasında hiçbir
perde yoktur*

İkisi tek canda yaşayan iki dosttur.

Aynı şekilde 20. yy'ın başlarında Avrupa'da hâkim olan ve nihayetinde Alman Nazizmi'ne ulaşan ırkçılık fikrine de tahammül edemedi. Bu yüzden hastalıklı bu iki düşünceye çareler aradı. Nihayetinde İslam'ın insanı ruh ve bedeni ile bir bütün kabul ettiğini, insanlar arasında kardeşlik duygusunu inşa ettiğini gördü. Bu dine yaklaşmasının perde arkasındaki sır buydu.

20. yy'ın başlarında Ortadoğu'da gazetecilik yaparken İslam ruhunu yavaş yavaş idrak etmeye başladı. Doğu ile ilgili yazdığı bir yazısında şöyle diyordu: “En başından içimde daha huzurlu bir hayatı ya da başka bir deyişle daha insani bir hayatı idrak etmeye doğru bir meyil vardı. Özellikle de bu hayat Avrupa'daki hızlı-mekanik hayatla kıyaslandığı zaman. Bu meyil beni daha sonra bu iki hayat arasındaki farklılıkların sebeplerini araştırmaya itti. Böylece İslam öğretisine daha fazla önem vermeye başladım. Ne var ki bu meyil o zamanlarda İslam'a beni çekmek için yeterli değildi. Ancak asgari düzeyde çatışma, azami düzeyde gerçek kardeşlik şuurunu gerçekleştirecek olan insani bir

hayatın kurulmasına imkân sağlayacak yeni bir fikir edinmemi sağlamaya yetecek düzeydeydi.” (*Yolların Ayrılış Noktasında İslam*, s. 16).

Muhammed Esed, zamanla doğu kültürüne hâkim oldukça yaratıcının birliği ve insanlığın kardeşliği ile ilgili aradığı şeyin İslam’da olduğunu anladı. Gördü ki “İslam insanı hayatın bütün alanlarında tevhide taşıyordu.” (s. 102). “İslam hem ahlâkî hem pratik, hem ferdî hem de toplumsal bir sistemdi.” (*Yolların Ayrılış Noktasında İslam*, s. 98). İslam’da ibadetlerin amacı üzerine uzun uzun düşünen Muhammed Esed, ibadetlerin hem insan ruhunun arınması hem de toplumsal bir düzen olduğunu gördü. “İslam’ın ibadet anlayışı elbette ki sadece namazları değil, aksine bütün hayatı kapsar. İbadetlerin amacı ise fiziksel ve ruhsal varlığımızı birleştirmektir.” (*Yolların Ayrılış Noktasında İslam*, s. 106). İslam’ın en önemli özelliği, gücü, sürekli canlı ve çekici kalmasının sebebi işte budur. “İnsan hayatında maddi ve manevi açıdan tam bir uyum sağlamış olmak. Bu sebeple İslam güçlü olduğu dönemlerde nereye giderse gitsin başarılı olmuştur. Peygamberimiz (s) insanlık için rehber olan risaleti sırasında hayatın bütün yönlerine birden önem vermişti. Hem fiziksel hem de ruhsal durum açısından. (*Yolların Ayrılış Noktasında İslam*, s. 90).

İnsanî kardeşliğe gelince; Muhammed Esed bu olgunun Avrupa’da kavmiyetçilik akımları ile birlikte silinip gittiğini, İslam’da ise gerçekleştiğini görmüştü. Anlamıştı ki “İslam dünyasındaki gizli güç ve kenetlenme dünyanın sosyal sistemler vasıtası ile tecrübe ettiği her şeyden daha gelişmiş seviyedeydi.” (*Yolların Ayrılış Noktasında İslam*, s. 39). Hiçbir medeniyet İslam medeniyeti kadar ırklar arasında kaynaşmayı sağlayamamıştı. Bu, hem Yunan hem Roma tarihi konusunda çok iyi bir araştırmacı olan Esed’in yakinen vakıf olduğu bir bilgi idi.

İslam Dünyasının Dirilişi

Muhammed Esed’in omuzlarında taşıdığı en önemli kaygılardan biri İslam âleminin ruhi ve fikri birliği meselesi idi. “*Yolların Ayrılış Noktasında İslam*” ve “*İslam’da Yönetim Biçimi*” isimli kitaplarını bu konuya tahsis etti. “Asırlar boyunca şeriat üzerinde yığılan örfi tevil tabakasını temizlememiz gerekir” diyordu. (*Yolların Ayrılış Noktasında İslam*, s. 118). Geleneksel İslami çevre üzerine hâkim olan, İslam’ı ıslah hareketleri ve yenilenmeden alıkoyan aklî tembelliği hiç sevmezdi. “Aklî tembellik aslında en az fiziksel tembellik kadar kötüdür.” (*Yolların Ayrılış Noktasında İslam*, s. 107).

Esed, Batı eğitimi alan, Batı kültürünün zaman ve mekândan soyut bir şekilde evrensel standart kabul eden bazı Müslüman âlimlerdeki yüzeyselliği de hiç sevmezdi. “Bilgi / Marifet, bizatihi Doğulu ya da Batılı değildir. Ancak, hakikatlerin görüldüğü ve sunulduğu bakış açısı halkların kültürel özelliklerine göre değişir.” (*Yolların Ayrılış Noktasında İslam*, s. 73). Batı hayranı bu kişilerde Esed’in en çok eleştirdiği noktalardan biri de İslam risaletinin büyüklüğünü ve sonsuzluğunu göremeyişleriydi. “Kur’an’ın bazı emirlerinin nüzul döneminde yaşayan Arapları kastettiğini, yirminci yüzyılda yaşayan bazı elitleri kastetmediğini söylemek Muhammed’in (s) yaktığı nebevi nurun kıymetini küçük görmekten başka bir şey değildir.” (*Yolların Ayrılış Noktasında İslam*, s. 90-91).

Batı hâkimiyetine peşinen boyun eğen bu kişilerin böylesi bir tutum almasının nedeni

Esed’e göre kendilerine saygı duymamaları ve güvenmemeleriydi. “Müslüman, İslam’ı ihyâ edebilmek için başı dik yaşamalıdır.” (*Yolların Ayrılış Noktasında İslam*, s. 89). “Kendine duyduğu hayranlığı ve geçmişi ile arasındaki bağı kaybettikten sonra varlığını ya da gelişimini sürdürebilmiş hiçbir medeniyet yoktur.” (*Yolların Ayrılış Noktasında İslam*, s. 86).

Hem Doğu hem Batı kültürüne son derece vakıf olan Esed, anlamıştı ki beşeriyet, medeniyet basamaklarında yükseldikçe sorularının gerçek cevaplarının, yaralarının asıl ilaçlarının İslam medeniyetinde olduğunu görecekti: “İnsanlığın -şu anki gelişmişliğine rağmen İslam’ı aştığını gösteren somut bir işaret yoktur. Hatta İslam’ın getirdiğinden daha güzel ahlakî bir sistem dahi geliştirmeyi başaramamıştır.” (*Yolların Ayrılış Noktasında İslam*, s. 114).

İbrahim’in dinini arayan Muhammed Esed’e Allah (c.c) rahmet eylesin...

MUHAMMED HAMİDULLAH

ÖMRÜNÜ İLME ADAMIŞ BİR DAVA
ADAMI

Dr. Muhammed Hamidullah, uzun bir ömür yaşadı. Mütevazı bir ruhla, bol ilimle, Allah korkusu ile çarpan münzevi kalple... Dünyayı arkasına attı, kendini öğrenmeye, öğretmeye ve İslam'a hizmete adadı. Kendisi ilmî merakının sonu olmayan engin bilgiye sahip bir âlim; aynı zamanda nazarında dünyanın beş para etmediği zahit bir kul timsali idi. 1908 yılında Hindistan'ın kuzeyinde Haydarabad'da doğdu. Kökü Kureyş Kabilesi'ne kadar uzanan soylu bir aileye mensuptu. Dedeleri, Haccac b. Yusuf'un zulfünden kaçarak Hicaz'dan Basra'ya göç etmişti. Daha sonra sülalesi hicri sekizinci asra kadar Hindistan'a yerleşti ve İslam'ın orada hükmettiği dönemlerde bu aileden nice değerli hukukçu, devlet adamı, ünü tüm Hindistan'da yayılan ilim adamı yetiştirdi. Sonuncularından biri de Muhammed Hamidullah'ın ağabeyi Şeyh Habibullah idi. Belazurî'nin "Ensabu'lEşref" isimli kitabını Urducaya çevirmişti.

Ablası Ümmet el-Aziz de Şerhu'n-Nevevî Alâ Sahih-i Müslim'i Urducaya çevirmişti.

Hiç Bitmeyen İlim Aşkı

Muhammed Hamidullah'ın ilim aşkının sınırı yoktu. İki lisans, iki yüksek lisans, iki doktora diploması vardı. Başta Arapça, Urduca, Farsça, Türkçe, Latince, Fransızca, İngilizce, Almanca, İtalyanca, Rusça, Lehçe, Danca, Fince olmak üzere yaklaşık 20 dil biliyordu. En son 80 yaşını aştıktan sonra Tayca öğrenmişti. Diplomalarını aldıktan sonra Rusça öğrenmek için Moskova'ya gitti. İkinci Dünya Savaşı engel olmasaydı orada da bir doktora derecesi alacaktı. Medine'ye geri döndü ve orada kurra Hasan b. İbrahim eş-Şair'den Kur'an icâzeti alıncaya kadar ders aldı. Bu icâzet onun için en değerli ve en çok sevdiği diploma oldu.

Muhammed Hamidullah, İslami eğitimi ilk önce Urduca olarak Daru'l Ulum eş-Şarkıyye'de aldı. Arapça, Farsça ve İngilizceyi orada öğrenmeye başladı. 1919 yılında Hindistan'ın en köklü eğitim kurumlarından biri olan Nizamiye Medresesi'ne gitti. 1923 yılında lisans diplomasını aldı. Daha sonra 1918 yılında Osman Ali Han'ın Haydarabad'da kurduğu Osmaniye Üniversitesi'ne gitti. 1928 yılında buradan da bir lisans diploması aldı ki o tarihte henüz 20 yaşındaydı. Aynı üniversiteden biri İslami İlimler alanında diğeri Uluslararası Hukuk alanında olmak üzere iki yüksek lisans diploması aldı. 1932 yılında Osmaniye Üniversitesi bu parlak öğrencisine Mısır, Türkiye,

Suriye ve Suudi Arabistan'daki el yazmalarını incelemesi için burs verdi. İstanbul'dayken Alman müsteşrik Fritz Krenkow, doktorasını yapmak üzere Hamidullah'ı Bonn Üniversitesi'ne davet etti. Oradan Devletler Arası İslam Hukukunda Tarafsızlık İlkesi konusunda doktora diploması aldı. İki yıl Arapça ve Urduca dersleri verdi. 1934 yılında Fransa Sorbonne Üniversitesi'ne gitti. "Peygamber ve Raşid Halifeler Döneminde İslam Diplomasisi" konusu ile ikinci doktora diplomasını aldı. Bu tezden Arapçada en meşhur kitaplarından biri olan "*Peygamber ve Raşid Halifeler Dönemindeki Siyasi Vesikalar*" isimli kitabını yayınladı.

Hamidullah, 1935 yılında genç yaşına göre oldukça geniş bir ilmi bilgi, dünyaya ve hayata dair önemli tecrübeler edinmiş olarak Haydarabad'a döndü. Osmaniye Üniversitesi'nde İslami ilimler alanında dersler verdi. 1948 yılına kadar da aynı üniversitenin Hukuk Fakültesi Dekanlığını yaptı.

Kendine Saygı ve Onur

Muhammed Hamidullah, Müslüman Haydarabad emirliğinin Hindistan'dan ayrılmasını en çok savunanlardan biriydi. Bu emirlik İslam tarihinde çok önemi roller oynamıştı. Hint Kıtası'ndaki İslam medeniyetinin parlayan merkezi konumundaydı. İslam'ın bir simgesi olarak kalmak elbette ona çok yakışacaktı. Bu yüzden Hindis-

tan'ın İngiltere Krallığı'ndan ayrılmasından itibaren Haydarabad'ın bağımsızlığını kabul ettirmek ve Hindistan'a bağlanması- nı reddetmek için çalışan bir heyetle birlik- te 1948 yılında Birleşmiş Milletler'e gitti. Hindistan askeri güçleri Haydarabad'a gi- rince ve heyet Haydarbad'ın bağımsızlığı- nı kabul ettirmeyi başaramayınca Muham- med Hamidullah bir daha Hindistan'a ayak basmamaya karar verdi. Dünyanın dört bir yanını dolaşmasına rağmen ömrünün so- nuna kadar bu kararından dönmedi.

Büyük âlim Hamidullah, yarım asra ya- kın bir süre (1948-1996) Fransa'da yaşadı. Bu sürede Haydarabadlı kimliğini muhafaza etti. Gerek Fransa gerekse de birçok İslam ülkesinden kendisine vatandaşlık verilme- si hususundaki teklifleri reddetti. Kendine duyduğu saygı ve ihanete uğramış vatanına karşı duyduğu vefadan dolayı bu teklifleri kabul etmemişti. Fransa'da kaldığı yarım asır boyunca mülteci vizesi ile yetindi.

Hamidullah, yıllar onu bitkin düşürün- ceye kadar Fransa'dan ayrılmadı. Ömrünü ilmi araştırmalar ve İslam'a hizmet yolun- da tüketti. Amerika'da ikamet eden yeğeni Sediye Ataullah Hanım, sağlığı için endi- şe ettiği ve ilerlemiş yaşından dolayı kendi- si ile birlikte gitmesi için ısrar edince ömrü- nün son yıllarını geçirmek üzere 1996 yı- lında Amerika'ya gitmeye ikna oldu. 2002 yılında Florida/ Jacksonville'de ardında

hayırla yad edilen bir isim ve silinmez izler bırakarak huzurlu bir şekilde vefat etti. Yeğeni Sedide Ataullah, Impact International dergisinin Muhammed Hamidullah özel sayısında amcasının kendisi ile şakalaştığını ve “ölüm meleği ile senin yanında ruhunu almaması için elimden geldiği kadar pazarlık yapacağım” dediğini yazmıştı. Dileği kabul olmuş, yeğeni evde yokken, bir kuşluk vakti uykusunda vefat etmişti.

Züht Yolunda

Muhammed Hamidullah abid, zahit, mütevacı bir insandı. O kadar ki Sorborn Üniversitesi’nde hocayken öğrencilerin kültür kamplarına gider, onlarla birlikte yemek yer, bulaşığını kendi elleri ile yıkar, akademik dereceleri ve tüm dünyaya yayılan ününe rağmen sanki onlardan biriymiş gibi öğrenciler arasında otururdu. Hint Kıtası’ndaki en meşhur kurumlardan biri olan Daru’l Musannifin’e girerken ayakkabılarını çıkarmıştı. Bunun nedeni olarak da, Allame Süleyman en-Nedvi’nin 7 ciltlik “Siyretu’n-Nebi” isimli eserini kastederek Peygamber’in (s) hayatının yazıldığı bu yere ayakkabı ile girmekten hâyâ ettiğini söylemişti. Son derece zahit ve yaptığı her işte Allah rızasını gözetten biriydi. Kral Faysal Ödülü’ne adaylık teklifi aldığı anda şiddetle reddetmiş ve “Ben yazdığım bütün kitapları sadece Allah rızası için yazdım. İncancıma fesat karıştırmayın” demişti.

İlim Mihrabına Adanmış Bir Ömür

Muhammed Hamidullah, en çok telif yapan âlimler arasında yer alır. Uzun hayatını ilmi araştırmalara ve kitap yazmaya adanmış, hatta ömrü boyunca evlenmediği düşünüldüğünde bu gayet normaldir. Bundan dolayı Abdulfettah Gudde'nin "*İlmi Evliliğe Tercih Eden Bekar Âlimler*" isimli kitabında yer almayı hak etmiştir. Onlarca cilt tahkik ve telifi vardır. Birçok ansiklopedinin yazım ve editörlüğüne katılmıştır. Urduca basılan *Dairatu'l Mearifi'l İslamiye* ve Fransızca basılan *Büyük Dinler Atlası* bunlardan bazılarıdır.

Hamidullah, derin ve kapsamlı kitaplar kaleme almıştır. Engin bilgisi çeşitli İslamî konularda yazmasına yardımcı olmuş, ciddi çalışma ve gayreti sayesinde kendi alanında temel eser kabul edilen ilmi çalışmaları ortaya koymuştur. Kur'an'a hizmet babında ise Yüce Kitab'ı son derece güzel bir şekilde Fransızca'ya çevirdi ve bu çeviriye Kur'an ilimleri ve tarihini içeren kapsamlı bir önsöz yazdı. Hamidullah'ın tercümesinden önce yapılan Fransızca Kur'an çevirileri Kur'an dilinin zevk-i seliminden uzak, müsteşrikler tarafından yapılmış taraflı çevirilerdi. Hamidullah'ın tercümesi büyük revaç buldu ve Fransa, Kanada ve Batı Afrika gibi yerlerde Fransızca konuşan Müslümanlar arasında hızla yayıldı. Kral Fahd Kur'an-ı Kerim Basım Kompleksi de bu çeviriyi esas alarak çok

sayıda baskı yaptı. Hamidullah'ın kendi çevirisine yazdığı Kur'an-ı Kerim'in tercüme tarihi de yaklaşık 150 dildeki çeviri nüshalara aynen eklendi.

Hadis alanında yaptığı çalışmalara gelecek olursak. Tabiun'dan Hemmam b. Münebbih es-San'ânî'nin (h. 101) Ebu Hüreyre'den naklettiği en eski hadis metnini ortaya çıkardı. Böylece hadis tedvininin Sahabe döneminde başlayıp başlamadığı konusundaki şüpheleri bertaraf etti. Sünnet tarihi ve isnad hususunda güvenilirliği arttırdı. Ayrıca müsteşriklerin yaptığı Sahih-i Buhari tercümeleri ile ilgili bir kitap yazdı. Bu tercümelerdeki sorunları tesbit ederek adil bir akıl, mümin bir kalp ile tashih etti.

Resulullah'ın (s) hayatı ile ilgili olarak İbn İshak'ın (v. 151) Siret'ini tahkik etti. İbn Hişam'ın (v. 213) Sireti'ne dayanılarak uzun yıllar ihmal edilmiş olan bu eski ve kıymetli eseri İslami ilimler sahasına sunmuş oldu. Öte yandan Peygamber'in (s) hayatı ile ilgili o zamana kadar kitaplardaki bilgileri derleyip toplayan, içerik ve tertib açısından son derece güzel ve faydalı iki ciltlik "*İslam'ın Elçisi Hayatı ve Etkisi*" isimli bir eser yazdı. Bildiğim kadarı ile bu kitap henüz Arapça'ya çevrilmedi. *Nebevi Asırda Eğitim ve Öğretim Sistemi, Nebevi Asırda Savaş Meydanları* isimli eserin yazımına da katkı sağladı.

Siyaset fıkhi alanında da birçok kitap yazan Hamidullah'ın bu alandaki en önem-

li üç kitabı şunlardır. *Hız. Peygamber ve Raşid Halifeler Döneminde Siyasi Vesikalar*. Bu kitap, İslam siyaseti ve Müslüman-gayrı müslim ilişkileri hususunda çalışan ciddi hiçbir araştırmacının kayıtsız kalamayacağı orijinal vesikaları içeren çok değerli bir hazinedir. İkinci kitabı *Dünyadaki İlk Yazılı Anayasa*'dır. Medine Sözleşmesi'nin tahkiki ve İngilizce'ye tercümesidir. Kitaba kapsamlı bir önsöz yazarak burada İslam'ın Jean Jack Rousseau ve Thomas Hobbes'dan asırlar önce; yönetimin kurulması, yönetici ve yönetilen arasındaki karşılıklı rıza ve anlaşmaya dayalı olarak işletilmesine yönelik bir toplumsal sözleşme kuramı ortaya koyduğunu belirtmiştir. Üçüncü kıymetli eseri ise *Roma Hukuku'nun İslam Fıkhiına Etkisi Var mıdır?* isimli, siyaset fıkhi alanında referans olacak bir çalışmadır.

Hamidullah, Arap kültür mirasına yönelik olarak da çok sayıda tahkik yapmıştır. Bunların en önemlilerini şöyle sıralayabiliriz: Muhammed eş-Şeybani'nin *es-Siyeru'l-Kebîr*'i, Vakıdî'nin *Kitabu'r-Ridde*'si, Belazurî'nin *Ensabu'l-Eşraf*ı, İbni Kuteybe'nin *Kitabu'l-Envâ*'sı, Gassanî'nin *Kitabu'z-Zehair ve't-Tuhef*'i, Kazvinî'nin *Kitabu's-Serd ve'l-Ferd*'i, Diyneverî'nin *Kitabu'n-Nebat*'ı ve daha niceleri...

Allah (c.c), Muhammed Hamidullah'a rahmet eylesin... Ömrünü ilme adanmış bir dava adamı...